<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

એમ.સી. મહેતા

વિરુદ્ધ

યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય.

નવેમ્બર ૨૭, ૨૦૦૬

[એસ.બી. સિન્હા, એસ.એચ. કાપડિયા અને ડી.કે. જૈન, ન્યાયમૂર્તિશ્રી]

પર્યાવરણ કાયદો:

જાહેર હિતની અરજી–તાજ ટ્રેપેઝિયમ ઝોન (ટીટીઝેડ)–તાજ હેરિટેજ કોરિડોર–સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા મોનિટર કરાયેલા કેસો–તાજ હેરિટેજ કોરિડોર પ્રોજેક્ટને કોણે મંજૂરી આપી, તે કયા હેતુ માટે મંજૂર કરવામાં આવ્યો અને સક્ષમ સત્તાધિકારીની મંજૂરી વિના તેને કેમ મંજૂર કરવામાં આવ્યો તે અંગે સીબીઆઈ

તપાસનો આદેશ આપ્યો–તે આદેશમાં આ અદાલતે સીબીઆઈ અધિકારીને સામેલ વ્યક્તિઓની પૂછપરછ કરવા અને તેમની અસ્કયામતોની ચકાસણી કરવા માટે ખાસ નિર્દેશ આપ્યો હતો કારણ કે એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે યોગ્ય મંજૂરી વિના રૂપિયા ૧૭ કરોડની રકમ મુક્ત કરવામાં આવી હતી– સીબીઆઈના ડાયરેક્ટરે ભારતના એટર્ની જનરલના અભિપ્રાય પર આધાર રાખીને સ્ટેટસ રિપોર્ટ દાખલ કર્યો અને એ પણ સંકેત આપ્યો કે સીઆર.પી.સી.ની કલમ ૧૭૩ હેઠળ ક્લોઝર રિપોર્ટ દાખલ કરવા માટે પગલાં લેવામાં આવશે–ની શુદ્ધતા અંગે હોલ્ડ:

ગુનાની તપાસ એ વિશિષ્ટ રીતે પોલીસ માટે અનામત રાખવામાં આવેલ ક્ષેત્ર છે–પરંતુ આ સંદર્ભમાં નિયંત્રણ રાખવાની અદાલતની હકુમત કોઈપણ વિવાદથી પર છે–માત્ર મેજિસ્ટ્રેટનો જ આ બાબતમાં અંતિમ નિર્ણય છે– સીબીઆઈના ડાયરેક્ટરે પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય આપ્યો નથી–તેમણે માત્ર એટર્ની જનરલના અભિપ્રાય પર આધાર રાખ્યો છે–જ્યાં સુધી અભિપ્રાયમાં કોઈ મતભેદ ન હતો, ત્યાં સુધી સીબીઆઈના ડાયરેક્ટર દ્વારા ભારતના એટર્ની જનરલને બાબત સંદર્ભિત કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નહોતો–તારીખ ૩૧.૧૨.૨૦૦૪ ના સ્ટેટસ રિપોર્ટને નકારી કાઢવામાં આવે છે કારણ કે તે સીબીઆઈ દ્વારા ફરજ બજાવવાનો એક દેખાવ માત્ર છે–સીબીઆઈને તેની તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કરાયેલા પુરાવા/સામગ્રી સીઆર.પી.સી.ની કલમ ૧૭૩(૨) અનુસાર અદાલત સમક્ષ મૂકવા નિર્દેશ આપ્યો–દિલ્હી સ્પેશિયલ

પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬, કલમ ૨–કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર, ૧૯૭૩, કલમ ૧૭૩(૨)–ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦, અનુચ્છેદ ૩૨ અને ૧૪૨–સીબીઆઈ (ક્રાઈમ) મેન્યુઅલ, ૨૦૦૫, ક્લોઝ ૬.૧ અને ૧ cell ૧૯.૧૫.

રાજ્ય સરકારે યમુનાને ડાયવર્ટ કરવા અને આગ્રા કિલ્લા અને તાજ વચ્ચે ૭૫ એકર જમીન પુનઃપ્રાપ્ત કરવા તથા પુનઃપ્રાપ્ત કરેલી જમીનનો ઉપયોગ આગ્રા ખાતે તાજ ટ્રેપેઝિયમ ઝોન (ટીટીઝેડ) માટે હેરિટેજ કોરિડોરના વિકાસના સંદર્ભમાં ફૂડ પ્લાઝા, દુકાનો અને મનોરંજન પ્રવૃત્તિઓના નિર્માણ માટે કરવા માટે તાજ હેરિટેજ કોરિડોર તરીકે ઓળખાતો પ્રોજેક્ટ શરૂ કર્યો હતો. આના કારણે આ અદાલત સમક્ષ પેન્ડિંગ સિવિલ રિટ પિટિશનમાં વચગાળાની અરજી દાખલ કરવામાં આવી. આ અદાલતે સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઈન્વેસ્ટિગેશન (સીબીઆઈ) તપાસનો આદેશ આપ્યો કે આ પ્રોજેક્ટને કોણે મંજૂરી આપી, તે કયા હેતુ માટે મંજૂર કરવામાં આવ્યો અને સક્ષમ સત્તાધિકારીની મંજૂરી વિના તેને કેમ મંજૂર કરવામાં આવ્યો. તે આદેશમાં આ અદાલતે સીબીઆઈ અધિકારીને સામેલ વ્યક્તિઓની પૂછપરછ કરવા અને તેમની અસ્કયામતોની ચકાસણી કરવા માટે ખાસ નિર્દેશ આપ્યો હતો કારણ કે એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે યોગ્ય મંજૂરી વિના રૂપિયા ૧૭ કરોડની રકમ મુક્ત કરવામાં આવી હતી.

ઉપરોક્ત આદેશના અનુસંધાનમાં, સીબીઆઈ દ્વારા એક અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. કથિત તાજ હેરિટેજ કોરિડોર પ્રોજેક્ટ હાથ ધરવામાં આચરવામાં આવેલી ગંભીર ગેરરીતિઓ/ગેરકાનૂનીતાઓ પર વિચાર કરતાં, આ અદાલતે, અન્ય બાબતોની સાથે, સીબીઆઈને એફઆઈઆર નોંધવા અને કાયદા અનુસાર વધુ તપાસ કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. સદર આદેશ દ્વારા, સીબીઆઈને પૂર્વ મુખ્યમંત્રી અને પૂર્વ પર્યાવરણ મંત્રી સામે તપાસ કરવા માટે યોગ્ય પગલાં લેવા નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. સીબીઆઈને આ બાબતમાં સામેલ અન્ય અધિકારીઓ અને વ્યક્તિઓ સામે પણ તપાસ કરવા નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

સીબીઆઈના ડાયરેક્ટરે તેમનો સ્ટેટસ રિપોર્ટ રજૂ કર્યો જેમાં તેમણે અભિપ્રાય આપ્યો કે, ભારતના એટર્ની જનરલના અભિપ્રાયને ધ્યાનમાં લેતા કે કોઈપણ વ્યક્તિના ભાગ પર ગુનાહિત આશય દર્શાવવા માટેના કોઈપણ પુરાવાના અભાવે અને પુરાવાઓની અછતને કારણે, પ્રોસિક્યુશન શરૂ કરવા માટે પુરાવા પૂરતા ન હતા. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૧૭૩ હેઠળ ક્લોઝર રિપોર્ટ દાખલ કરવા માટે પગલાં લેવામાં આવશે.

અરજીનો નિકાલ કરતા, આ અદાલતે

ચુકાદો આપ્યો: એસ.એચ. કાપડિયા, જસ્ટિસ દ્વારા (પોતાના વતી અને જૈન, જસ્ટિસ વતી)

૧. શરૂઆતમાં, એવું જણાવવામાં આવે છે કે આ અદાલતે વારંવાર ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે કે સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા મોનિટર કરાયેલા કેસોમાં આ અદાલત સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઈન્વેસ્ટિગેશન (સીબીઆઈ) દ્વારા તેની ફરજનું યોગ્ય અને પ્રમાણિકપણે પાલન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા સાથે સંબંધ ધરાવે છે અને આ અદાલત તપાસમાંના આરોપોની ગુણવત્તા સાથે સંબંધ ધરાવતી નથી, જે કાયદા દ્વારા સૂચવાયેલી સામાન્ય પ્રક્રિયા અનુસાર, સક્ષમ અદાલતમાં ચાર્જશીટ દાખલ કરવા પર ટ્રાયલ વખતે નક્કી કરવાના હોય છે. તેથી, જે પ્રશ્ન નક્કી કરવાનો છે તે એ છે કે શું સીબીઆઈમાં અધિકારીઓની વહીવટી વંશાવળીએ, વર્તમાન કેસમાં, તેમની ફરજો યોગ્ય અને પ્રમાણિક રીતે બજાવી છે. [૭૦૫–એફ, જી, એચ]

૨. આરોપીને ટ્રાયલ પર મૂકવા માટેનો કેસ છે કે નહીં, તે અંગેના અભિપ્રાયની રચના પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની જ હોવી જોઈએ અને અન્ય

કોઈની નહીં. સીબીઆઈ મેન્યુઅલ હેઠળ, પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી એસ.પી. છે. આ સંબંધમાં, સીબીઆઈ મેન્યુઅલ, જો કે આ અદાલત પર સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા મોનિટર કરાયેલા કેસોમાં બંધનકર્તા નથી, તેમ છતાં, હાથ પરના વિવાદ પર પ્રકાશ પાડે છે. [૭૦૬–એ, બી]

સીબીઆઈ (ક્રાઈમ) મેન્યુઅલ, (૨૦૦૫), ક્લોઝ ૬.૧ અને ૧૯.૧૫, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૩. વર્તમાન કેસમાં, તપાસ ટીમમાં આઈ.ઓ., એસ.પી., ડી.આઈ.જી., જોઈન્ટ ડાયરેક્ટર અને એડિશનલ ડાયરેક્ટર સીબીઆઈનો સમાવેશ થતો હતો. વર્તમાન કેસમાં, કાયદા અધિકારીઓમાં ડી.એલ.એ. અને એ.એલ.એ. નો સમાવેશ થતો હતો. વર્તમાન કેસમાં, સમગ્ર તપાસ ટીમ તેમજ સદર કાયદા અધિકારીઓ તેમના મનમાં એકમત છે. તેઓએ પ્રોસિક્યુશનની ભલામણ કરી છે. તે માત્ર ડાયરેક્ટર ઓફ પ્રોસિક્યુશન અને સીનિયર પી.પી. છે જેમણે અભિપ્રાય આપ્યો છે કે ક્લોઝર રિપોર્ટ દાખલ કરવો જોઈએ. એ નોંધવું જોઈએ કે સીનિયર પી.પી. ને સીબીઆઈ મેન્યુઅલના ક્લોઝ ૬.૧ માં સ્થાન મળતું નથી જે સીબીઆઈની વહીવટી વંશાવળીનો સંદર્ભ આપે છે. વધુમાં, ડાયરેક્ટર ઓફ પ્રોસિક્યુશન એકમાત્ર એવા અધિકારી છે જેમણે એસ.પી. સહિતની તપાસ ટીમના અભિપ્રાયથી અસંમતિ દર્શાવી હતી. એવું જણાય છે કે આ

અભિપ્રાય પણ માત્ર કાનૂની પુરાવાઓના અર્થઘટન પર આધારિત છે. તદુપરાંત, તારીખ ૩૧.૧૨.૨૦૦૪ ના સ્ટેટસ રિપોર્ટ પરથી જોઈ શકાય છે તેમ, સીબીઆઈના ડાયરેક્ટરે પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય આપ્યો નથી. તેમણે માત્ર એટર્ની જનરલના અભિપ્રાય પર આધાર રાખ્યો છે. સીબીઆઈના ડાયરેક્ટર અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે અને પછી બાબત એટર્ની જનરલને સંદર્ભિત કરે તે સમજી શકાય તેમ છે. ઉપરોક્ત સંજોગોમાં, સીબીઆઈના સંબંધિત અધિકારીઓ વચ્ચે તપાસની બાબતમાં અભિપ્રાયનો કોઈ તફાવત નહોતો અને તેથી, સીબીઆઈના ડાયરેક્ટર દ્વારા ભારતના એટર્ની જનરલને બાબત સંદર્ભિત કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નહોતો. [૭૦૬–જી, એચ; ૭૦૭–એ, બી, સી]

એચ.એન. ઋષબુદ અને ઇન્દર સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ દિલ્હી, [૧૯૫૫] ૧ એસસીઆર ૧૧૫૦; અભિનંદન ઝા વિ. દિનેશ મિશ્રા, [૧૯૬૭] ૩ એસસીઆર ૬૬૮; યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. સુશીલ કુમાર મોદી, [૧૯૯૬] ૬ એસસીસી ૫૦૦; યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. સુશીલ કુમાર મોદી, [૧૯૯૭] ૪ એસસીસી ૭૭૦; વિનીત નારાયણ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, [૧૯૯૬] ૨ એસસીસી ૧૯૯; વિનીત નારાયણ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, [૧૯૯૮] ૧ એસસીસી ૨૨૬ અને યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. પ્રકાશ પી. હિન્દુજા, [૨૦૦૩] ૬ એસસીસી ૧૯૫; કે. વીરસ્વામી વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, [૧૯૯૧] ૩ એસસીસી ૬૫૫; કપતાન સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી.,

[૧૯૯૭] ૬ એસસીસી ૧૮૫ અને આર. સરલા વિ. ટી.એસ. વેલુ, [૨૦૦૦] ૪ એસસીસી ૪૫૯, પર આધાર રાખ્યો.

સત્ય નારાયણ મુસાદી વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, [૧૯૮૦] ૩ એસસીસી ૧૫૨ અને વિજેન્દર વિ. સ્ટેટ ઓફ દિલ્હી, [૧૯૯૭] ૬ એસસીસી ૧૭૧, ટાંકવામાં આવ્યા.

૪. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૨ હેઠળ, આ અદાલત તેની સમક્ષ પેન્ડિંગ કોઈપણ કારણ અથવા બાબતમાં સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા માટે કોઈપણ સત્તાધિકારીની સહાય અને મદદ લેવા માટે સક્ષમ છે. વર્તમાન કેસમાં, બાબતના એક તબક્કે, સીબીઆઈ દ્વારા તેના અધિકારીઓની ભલામણો સાથે આ અદાલત સમક્ષ વિશાળ રેકોર્ડ મૂકવામાં આવ્યા હતા. સામગ્રીની તપાસ અને વિશ્લેષણ કરવા માટે, આ અદાલતે મુખ્યત્વે સીવીસીને સામગ્રીનો અભ્યાસ કરવા, તારણોનું વિશ્લેષણ કરવા અને જે રીતે તપાસ હાથ ધરવામાં આવી છે તે અંગે તેની ભલામણો આપવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. સીવીસીએ આ અદાલત સમક્ષ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હોવાથી કે તેની સલાહ માત્ર એક અભિપ્રાયની પ્રકૃતિની છે જે આ કેસમાં બંધનકર્તા નિર્દેશ નથી, તેથી સીવીસી એક્ટ, ૨૦૦૩ ના વ્યાપની તપાસ કરવાની જરૂર નથી. બીજું, અગાઉના એક કેસમાં, સીબીઆઈને કાનૂની ચકાસણી પૂર્ણ કરવા માટે સમય આપવામાં

આવ્યો હતો કારણ કે સીબીઆઈની વહીવટી વંશાવળીમાં અભિપ્રાયનો તફાવત હતો. જો કે, ઉપરોક્ત અધિકારીઓની ભલામણો જોયા પછી, એવું જણાય છે કે સંબંધિત અધિકારીઓના અભિપ્રાયમાં કોઈ તફાવત નહોતો અને તેથી, એટર્ની જનરલને સંદર્ભિત કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નહોતો. તારીખ ૩૧.૧૨.૨૦૦૪ ના સ્ટેટસ રિપોર્ટને નકારી કાઢવામાં આવે છે કારણ કે તે સીબીઆઈ દ્વારા ફરજ બજાવવાનો એક દેખાવ માત્ર છે. આમ, ન્યાયિક સમીક્ષા માટેનો કેસ બને છે. [૭૦૭–જી, એચ; ૭૦૮–એ, બી, સી]

૫. સીબીઆઈને સીઆર.પી.સી.ની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ અપેક્ષિત મુજબ એસ.પી.ના અહેવાલ સાથે તપાસ ટીમ દ્વારા એકત્રિત કરાયેલા પુરાવા/સામગ્રીને સંબંધિત અદાલત/સ્પેશિયલ જજ સમક્ષ મૂકવા નિર્દેશ આપવામાં આવે છે જેઓ કાયદા અનુસાર બાબતનો નિર્ણય કરશે. એ ઉમેરવું જરૂરી છે કે, આ કેસમાં, આ અદાલત સીબીઆઈ દ્વારા ફરજનું યોગ્ય અને પ્રમાણિકપણે પાલન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા સાથે સંબંધ ધરાવતી હતી અને ઉપરોક્ત અવલોકનો અને કારણો કેસના માત્ર તે પાસા પૂરતા મર્યાદિત છે અને તેને તપાસ હેઠળના આરોપની ગુણવત્તા પર આ અદાલતના અભિપ્રાય તરીકે સમજવા જોઈએ નહીં. એસ.પી.ની ભલામણો પર કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો નથી. એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે ભારતના એટર્ની જનરલ અને સીવીસીના અભિપ્રાયો/ભલામણો સહિતની અન્ય કોઈપણ ભલામણો

સંબંધિત અદાલત/સ્પેશિયલ જજને મોકલવામાં આવશે નહીં. [૭૦૮–સી, ડી, ઈ]

૬. એક પછી એક બાબતોમાં, એવું જોવા મળે છે કે સરકારી સત્તાવાળાઓની અસરકારકતા અને નૈતિકતા તેમની વૈધાનિક ફરજો બજાવવામાં નિષ્ફળ રહેવા બદલ જાહેર હિતની અરજી (પીઆઈએલ) દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ ઉત્તરોત્તર પડકાર હેઠળ આવી રહી છે. જો આ ચાલુ રહેશે, તો એવો દિવસ આવી શકે છે જ્યારે કાયદાનું શાસન ઘટીને "રેતીની દોરી" સમાન બની જશે. [૭૦૮–ઈ, એફ]

ન્યાયમૂર્તિ શ્રીસિન્હા દ્વારા (સંમત થતાં)

૧. સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઈન્વેસ્ટિગેશન એ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર, ૧૯૭૩ ને આધીન છે. વિરોધાભાસના કિસ્સામાં, જો કે કોઈ દર્શાવવામાં આવ્યું નથી, દેખીતી રીતે, કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર પ્રવર્તશે. સામાન્ય કાયદા હેઠળ પણ, કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજરની કલમ ૧૫૪ હેઠળ પરિકલ્પિત કર્યા મુજબ ફર્સ્ટ ઇન્ફોર્મેશન રિપોર્ટ મળવા પર ગુનાની તપાસ કરવાની તપાસ અધિકારીની વૈધાનિક ફરજ છે. તેની કલમ ૧૫૭ તપાસ માટેની પ્રક્રિયા પ્રદાન કરે છે, જેના

માટે તપાસ અધિકારી પર લાદવામાં આવેલી એકમાત્ર ફરજ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજરની કલમ ૧૭૨ ના સંદર્ભમાં તેની કેસ ડાયરી જાળવવાની છે. [૭૦૯–જી, એચ; ૭૧૦–એ]

સ્ટેટ ઓફ બિહાર વિ. પી.પી. શર્મા, [૧૯૯૨] સપ્લિ. ૧ એસસીસી ૨૨૨, પર આધાર રાખ્યો.

વિનીત નારાયણ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, [૧૯૯૮] ૧ એસસીસી ૨૨૬ અને સ્ટેટ ઓફ બિહાર વિ. જે.એ.સી. સલદાન્હા, [૧૯૮૦] ૧ એસસીસી ૫૫૪, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૧. તે કોઈપણ શંકા કે વિવાદથી પર છે કે ગુનાની તપાસ એ વિશિષ્ટ રીતે પોલીસ માટે અનામત રાખવામાં આવેલ ક્ષેત્ર છે. તે ઉચ્ચ રેન્કના અધિકારી(ઓ)ની દેખરેખને આધીન હોઈ શકે છે પરંતુ આ સંદર્ભમાં નિયંત્રણ રાખવાની અદાલતની હકુમત કોઈપણ વિવાદથી પર છે. [૭૧૦–બી]

૨.૨. માત્ર મેજિસ્ટ્રેટનો જ આ બાબતમાં અંતિમ નિર્ણય છે. [૭૧૧–ડી]

શિવનંદન પાસવાન વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, [૧૯૮૭] ૧ એસસીસી ૨૮૮; એસ.એન. શર્મા વિ. બિપિન કુમાર તિવારી, [૧૯૭૦] ૧ એસસીસી ૬૫૩ અને હેમંત ધસમાના વિ. સીબીઆઈ, [૨૦૦૧] ૭ એસસીસી ૫૩૬, ૫૨ આધાર રાખ્યો.

સિવિલ ઓરિજિનલ હકુમત: આઈ. એ. નં. ૪૩૧

માં

રિટ પિટિશન (સિવિલ) નં. ૧૩૩૮૧ ઓફ ૧૯૮૪.

(ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ.)

સાથે

આઈ.એ. નં. ૪૫૧, આઈ.એ. નં. ૪૩૮, ૪૩૯, ૪૪૨–૪૪૩, ૪૪૫ અને ૪૪૭ આઈ.એ. નં. ૪૩૧ માં, આઈ.એ. નં. ૪૪૦ અને આઈ.એ. નં. ૪૪૧ ડબ્લ્યુ.પી. (સી) નં. ૧૩૩૮૧/૧૯૮૪ માં આઈ.એ. નં. ૪૪૦ માં.

ગુલામ વહાનવતી, એસ.જી., એસ.એમ.એ. કાઝમી, એડવોકેટ જનરલ અજય સિવાચ, એ.એ.જી., કે.કે. વેણુગોપાલ, એસ.સી. મિશ્રા, આર.કે. જૈન, એમ.એન. રાવ, કિષ્ન મહાજન (એ.સી.), એમ.સી. મહેતા, શિલ્પા ચોહાણ, જિતેન્દ્ર ચૌધરી, લલિતા કૌશિક, પી.કે. ચક્રવર્તી, શૈલ કુમાર દ્વિવેદી, જી.વી.

રાવ, નકુલ દુબે, રાકેશ કે. ખન્ના, ડો. રશ્મિ ખન્ના, સૂર્ય કાંત, સીએસ.બી. ઉપાધ્યાય, શિરાજ સી. પટોડિયા, એ.ડી.એન. રાવ, યુ.એસ. પ્રસાદ, અતિયશી દિપાંકર, નિખિલ નૈય્યર, પી. પરમેશ્વરન, વિજય પંજવાણી, પ્રદીપ મિશ્રા, નિખિલ નૈય્યર, અંકિત સિંઘલ, વી.બી. બાલરામદાસ, અશોક કે. શ્રીવાસ્તવ, સૌરભ ત્રિવેદી, મનજીત સિંહ, ટી.વી. જ્યોર્જ, અજય કુમાર અગ્રવાલ, બિનુ તામતા, સંજય આર. હેગડે, અનિલ કુમાર મિશ્રા, એસ. વસીમ એ. કાદરી, રાજીવ દુબે, કમલેન્દ્ર મિશ્રા, રશ્મિ સિંહ, કે.કે. મોહન, વિશ્વજીત સિંહ, અનિલ કટિયાર, મૃદુલા રાય ભારદ્વાજ અને અરૂણેશ્વર ગુપ્તા, હાજર રહેલા પક્ષકારો વતી અને અજય કે. અગ્રવાલ અરજદાર/પિટિશનર-ઈન-પર્સન.

અદાલતનો ચુકાદો આના દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો

કાપડિયા, જસ્ટિસ. ડબ્લ્યુ.પી. (સી) નં. ૧૩૩૮૧/૮૪ માં આઈ.એ. નં. ૪૩૧ માં આઈ.એ. નં. ૪૪૩ માં વિલંબ માફ કરવામાં આવ્યો.

ભૂતપૂર્વ મુખ્યમંત્રી સહિત ૧૨ આરોપીઓ સામેલ હોય તેવા તાજ હેરિટેજ કોરિડોર પ્રોજેક્ટ સંબંધિત ગુનાહિત ગેરવર્તણૂકના કેસમાં ન્યાયિક ચકાસણી માટે પૂરતા પુરાવા અસ્તિત્વમાં છે કે કેમ તે પ્રશ્ન પર, એક તરફ તપાસ અધિકારીઓની ટીમ અને કાયદા અધિકારીઓ અને બીજી તરફ ડાયરેક્ટર ઓફ પ્રોસિક્યુશન વચ્ચે સીબીઆઈમાં વહીવટી વંશાવળીમાં અભિપ્રાયનો કથિત

વર્ટિકલ તફાવત કાનૂની મડાગાંઠમાં પરિણમ્યો છે જે સીઆર. પીસી.ની કલમ ૧ 支 ૩(૨) ના અર્થઘટનની માંગ કરે છે.

પૃષ્ઠભૂમિની હકીકતો:

૨૫.૩.૨૦૦૩ ના રોજ, ઉત્તર પ્રદેશ સરકારે યમુનાને ડાયવર્ટ કરવા અને આગ્રા કિલ્લા અને તાજ વચ્ચે ૭૫ એકર જમીન પુનઃપ્રાપ્ત કરવા તથા પુનઃપ્રાપ્ત કરેલી જમીનનો ઉપયોગ આગ્રા ખાતે તાજ ટ્રેપેઝિયમ ઝોન (ત્યારબાદ "ટીટીઝેડ" તરીકે ઓળખાય છે) માટે હેરિટેજ કોરિડોરના વિકાસના સંદર્ભમાં ફૂડ પ્લાઝા, દુકાનો અને મનોરંજન પ્રવૃત્તિઓના નિર્માણ માટે કરવા માટે તાજ હેરિટેજ કોરિડોર પ્રોજેક્ટ (ત્યારબાદ "પ્રોજેક્ટ" તરીકે ઓળખાય છે) તરીકે ઓળખાતો પ્રોજેક્ટ શરૂ કર્યો હતો. આના કારણે આ અદાલતમાં પેન્ડિંગ સિવિલ રિટ પિટિશન નં. ૧૩૩૮૧/૮૪ માં આઈ.એ. નં. ૩૮૭ દાખલ કરવામાં આવી. તારીખ ૧૬.૭.૨૦૦૩ ના આદેશ દ્વારા આ અદાલતે અવલોકન કર્યું કે, તે દુઃખદાયક છે કે સત્તા પર રહેલી સંબંધિત વ્યક્તિઓ તેમની ઉતાવળી/ગેરરીતિપૂર્ણ/ગેરકાનૂની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વિશ્વ વિરાસતને નુકસાન પહોંચાડવાનો કે જોખમમાં મૂકવાનો પ્રયાસ કરી રહી છે. સદર આદેશ દ્વારા, આ અદાલતે વિગતવાર તપાસનો નિર્દેશ આપ્યો કે આ પ્રોજેક્ટને કોણે મંજૂરી આપી, તે કયા હેતુ માટે મંજૂર કરવામાં આવ્યો અને સક્ષમ સત્તાધિકારીની મંજૂરી વિના તેને કેમ મંજૂર કરવામાં આવ્યો. આ અદાલતે એ પણ પૂછપરછ કરી

કે શું ત્યાં કોઈ ગેરકાનૂનીતા કે ગેરરીતિ અસ્તિત્વમાં છે અને, જો એમ હોય તો, આ અદાલતે સંબંધિત અધિકારીઓ/વ્યક્તિઓના નામ મંગાવ્યા. તદનુસાર સદર આદેશ દ્વારા, સીબીઆઈ તપાસનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. સીબીઆઈ પાસેથી પ્રાથમિક તપાસનો અહેવાલ ચાર અઠવાડિયામાં મંગાવવામાં આવ્યો હતો.

રિટ પિટિશન (સી) નં. ૧૩૩૮૧/૮૪ માં આઈ.એ. નં. ૩૭૬ માં તારીખ ૨૧.૮.૨૦૦૩ ના આદેશ દ્વારા આ અદાલતે સીબીઆઈને અધિકારીઓ/વ્યક્તિઓની અસ્કયામતો પરથી ચકાસણી કરવા આદેશ આપ્યો કે શું રાજ્યની તિજોરીમાંથી તેમના ખાતામાં ભંડોળનો કોઈ પ્રવાહ આવ્યો હતો. આ આદેશ સીબીઆઈ દ્વારા આ અદાલતને સુપરત કરાયેલા ગુપ્ત અહેવાલના આધારે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો જે હેઠળ એવો અહેવાલ આપવામાં આવ્યો હતો કે સક્ષમ સત્તાધિકારીની યોગ્ય મંજૂરી વિના રાજ્યની તિજોરીમાંથી રૂપિયા ૧૭ કરોડની રકમ મુક્ત કરવામાં આવી હતી.

રિટ પિટિશન (સી) નં. ૧૩૩૮૧/૮૪ માં આઈ.એ. નં. ૩૭૬ માં તારીખ ૧૮.૯.૨૦૦૩ ના આદેશ દ્વારા આ અદાલતે ઉપરોક્ત હકીકતોનું વર્ણન કર્યા પછી સીબીઆઈ દ્વારા ૧૧.૯.૨૦૦૩ ના રોજ રજૂ કરાયેલા અહેવાલની સામગ્રીની નોંધ લીધી, જે અહેવાલમાં નીચેના તારણો નોંધવામાં આવ્યા હતા:

"૧૫. ઉત્તર પ્રદેશના પર્યાવરણ સચિવ શ્રી આર.કે. શર્મા દ્વારા વિભાગીય મંત્રીની મંજૂરી વિના બિન–અધિકૃત રીતે રૂપિયા ૧૭ કરોડની રકમ મુક્ત કરવામાં આવી હતી. (સંદર્ભ પેરા ૩.૧.ઈ.૪ પાનું ૬૪ અને પેરા ૩.૧.ઈ.૩૧, પાનું ૮૧)

૧૬. રાજ્ય સરકારમાં પ્રવર્તમાન જોગવાઈઓથી વિપરીત કે જે અપેક્ષા રાખે છે કે રૂપિયા ૫ કરોડ અને તેથી વધુના દરેક બિન–આવર્તક ખર્ચના કિસ્સામાં, રાજ્ય સરકારની ખર્ચ નાણા સમિતિ (ઈએફસી) ની મંજૂરી જરૂરી છે, રૂપિંયા ૧૭ કરોડની રકમ મ જૂર કરતા પહેલા આવી કોઈ મંજૂરી માંગવામાં આવી નહોતી કે મેળવવામાં આવી નહોતી (સંદર્ભ પેરા ૩.૧.ઈ.૧૧, પાનું ૬૭).

૧૭. ઉત્તર પ્રદેશના તત્કાલીન પર્યાવરણ મંત્રી શ્રી નસીમુદ્દીન સિદ્દીકી દ્વારા ડીપીઆર અને ટેક્નો–ફિઝિબિલિટી રિપોર્ટ્સની મંજૂરી વિના અને રાજ્ય સરકારની ખર્ચ નાણા સમિતિ (ઈએફસી) અને ભારત સરકારની સીસીઈએ ની મંજૂરી વિના મુક્ત કરવા માટે રૂપિંયા ૨૦ કરોડની રકમ મ જૂર કરવામાં આવી હતી (સંદર્ભ પેરા ૩.૧.ઈ.૩૯, પાનું ૮૬).

૧૮. શ્રી સિદ્દીકીએ ત્યારબાદ ફાઈલ સાથે ચેડાં કર્યા અને સરકારી રેકોર્ડમાં ઇન્ટરપોલેશન્સ (ફેરાફાર) કર્યા જેથી તેઓએ ૨૧/૦૫/૨૦૦૩ ના રોજ રૂપિયા ૨૦ કરોડ મંજૂર કર્યા હોવાની હકીકતને છુપાવી શકાય. (સંદર્ભ પેરા ૩.૧.ઈ.૪૦ (૧ અને ૨) પાનું ૮૭).

૧૯. શ્રી સિદ્દીકી અને ઉત્તર પ્રદેશના વર્તમાન પર્યાવરણ સચિવ ડો. વી.કે. ગુપ્તાએ ઉત્તર પ્રદેશના પર્યાવરણ વિભાગના અન્ડર સેક્રેટરી શ્રી રાજેન્દ્ર પ્રસાદ પર દબાણ લાવ્યા જેમણે ફાઈલ સાથે ચેડાં કર્યા અને મંત્રીએ રૂપિયા ૨૦ કરોડ મંજૂર કર્યા હોવાની હકીકતને છુપાવવા માટે ઇન્ટરપોલેશન્સ કર્યા. (સંદર્ભ પેરા ૩.૧.ઈ.૩૭, પાનું ૮૬).

૨૦. ભારત સરકારના પર્યાવરણ અને વન સચિવ શ્રી કે.સી. મિશ્રાએ ફાઈલ સાથે ચેડાં કર્યા અને સરકારી રેકોર્ડમાં ઇન્ટરપોલેશન્સ કર્યા જેથી તેઓએ અહેવાલ માટે રાજ્ય સરકારને લખવા અને જરૂરી મંજૂરીઓ અને ક્લિયરન્સ પછી જ કામગીરી હાથ ધરવા જણાવવા માટેની તેમના જોઇન્ટ સેક્રેટરી અને સ્પેશિયલ સેક્રેટરીની દરખાસ્તોને મંજૂર ન કરવાની તેમની ક્ષતિઓને છુપાવી

શકાય. તેમણે ભારત સરકારના પર્યાવરણ અને વન મંત્રાલયના એડિશનલ ડાયરેક્ટર ડો. સરોજના તારીખ ૨૧/૧૦/૨૦૦૨ અને ૦૮/૦૫/૨૦૦૩ ના નોટ્સના કેટલાક ભાગોને અસ્પષ્ટ કરી દીધા જેથી દર્શાવી શકાય કે તેઓ નિર્ણય લેવાનો ભાગ નહોતા અને પ્રસ્તાવિત પ્રોજેક્ટ માટે તેમની સંમતિ દર્શાવી નહોતી. (સંદર્ભ પેરા ૩.૧.ઈ.૪૨ પાનું ૮૯).

૨૧. સેન્ટ્રલ ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીએ એક અહેવાલ આપ્યો છે કે ઉત્તર પ્રદેશના તત્કાલીન મંત્રી શ્રી નસીમુદ્દીન સિદ્દીકી, ઉત્તર પ્રદેશના અન્ડર સેક્રેટરી શ્રી રાજેન્દ્ર પ્રસાદ અને ભારત સરકારના પર્યાવરણ અને વન સચિવ શ્રી કે.સી. મિશ્રા દ્વારા ફાઈલોમાં ઇન્ટરપોલેશન્સ કરવામાં આવ્યા હતા (સંદર્ભ પેરા ૩.૧.જી.૨૧, પાના ૧૦૬–૧૦૭ અને ૩.૧.ઈ.૪૪ (૫–૬), પાનું ૯૦)."

તદનુસાર, આ અદાલતે અન્ય બાબતોની સાથે સીબીઆઈને એફઆઈઆર નોંધવા અને કાયદા અનુસાર વધુ તપાસ કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. સદર આદેશ દ્વારા, સીબીઆઈને પૂર્વ મુખ્યમંત્રી કુમારી માયાવતી અને ઉત્તર પ્રદેશના પૂર્વ પર્યાવરણ મંત્રી શ્રી નસીમુદ્દીન સિદ્દીકી સામે તપાસ કરવા માટે યોગ્ય પગલાં લેવા પણ નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. સીબીઆઈને અહીં ઉપર

દર્શાવેલા અન્ય અધિકારીઓ સામે પણ તપાસ કરવા નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. સદર આદેશ દ્વારા ઇન્કમ ટેક્સ વિભાગને પણ વધુ તપાસમાં સીબીઆઈને સહકાર આપવા નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. સદર આદેશ દ્વારા, સીબીઆઈને આઈપીસી, પ્રિવેન્શન ઓફ કરપ્શન એક્ટ, ૧૯૮૮ અને વોટર (પ્રિવેન્શન એન્ડ કંટ્રોલ ઓફ પોલ્યુશન) એક્ટ, ૧૯૭૪ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેવા નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

રિટ પિટિશન (સી) નં. ૧૩૩૮૧/૮૪ માં આઈ.એ. નં. ૩૭૬ વગેરેમાં તારીખ ૧૯.૭.૨૦૦૪ ના આદેશ દ્વારા આ અદાલતે સીબીઆઈને રાજ્ય સરકાર/કેન્દ્ર સરકારના અધિકારીઓ સામેના તેના તારણોના સંદર્ભમાં એક સ્વયં–સ્પષ્ટ નોંધ રજૂ કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. સીબીઆઈને એફઆઈઆર નં. આરસી.૧૮ ના સંદર્ભમાં તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે આઠ અઠવાડિયાનો સમય આપવામાં આવ્યો હતો અને એફઆઈઆર નં. આરસી.૧૯ ના સંદર્ભમાં તપાસ પૂર્ણ કરવા માટે ત્રણ મહિનાનો સમય આપવામાં આવ્યો હતો.

રિટ પિટિશન (સી) નં. ૧૩૩૮૧/૮૪ માં આઈ.એ. નં. ૩૭૬ વગેરેમાં તારીખ ૨૫.૧૦.૨૦૦૪ ના આદેશ દ્વારા આ અદાલતે નોંધ્યું કે ઉત્તર પ્રદેશના મુખ્યમંત્રીના પૂર્વ અગ્ર સચિવ શ્રી પુનિયા સામે રાજ્ય સરકાર દ્વારા બે શિસ્ત વિષયક તપાસ શરૂ કરવાની જરૂર હતી. આ એટલા માટે હતું કારણ કે

સીબીઆઈએ બે અલગ–અલગ નોંધો રજૂ કરી હતી. ૨૫.૧૦.૨૦૦૪ ના રોજ સીબીઆઈ નોંધ એક પરની વિભાગીય તપાસ પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી. જો કે, ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે સીબીઆઈ દ્વારા શિસ્ત વિષયક સત્તાધિકારીને પૂર્વ મુખ્યમંત્રીનું નિવેદન પૂરું પાડવામાં ન આવ્યું હોવાથી, રાજ્ય દ્વારા શ્રી પુનિયા સામે બીજી શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી શરૂ કરી શકાઈ નથી. આ પાસું મહત્વનું છે. શ્રી પુનિયાનો કેસ એવો હતો કે તેમણે પૂર્વ મુખ્યમંત્રીની મૌખિક સૂચનાઓ હેઠળ કામ કર્યું હતું. આ અંગે વિભાગીય તપાસ દ્વારા પૂછપરછ કરવાની જરૂર હતી, તેથી, રાજ્યે સીબીઆઈને પૂર્વ મુખ્યમંત્રીનું નિવેદન પૂરું પાડવા વિનંતી કરી જે સીબીઆઈએ આરસી.૧૮ હેઠળ તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કર્યું હતું. તે તબક્કે, સીબીઆઈ દ્વારા આ આધાર પર સમય માંગવામાં આવ્યો હતો કે આરસી.૧૮ માં તપાસ પૂર્ણ થવાના આરે છે અને સીબીઆઈ આ બાબતની કાનૂની ચકાસણીની રાહ જોઈ રહી છે. તેથી, આ અદાલતે બાબતને મુલતવી રાખતા જણાવ્યું કે સીબીઆઈ નોંધ બે માંથી ઉદ્ભવતી શ્રી પુનિયા સામેની બીજી શિસ્ત વિષયક તપાસ રાજ્યના પૂર્વ મુખ્યમંત્રીનું નિવેદન ઉપલબ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી સ્થગિત રાખવામાં આવે છે. તે નિવેદન ત્રણ અઠવાડિયામાં રાજ્ય સરકારને આપવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં એવો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો કે, જો ત્રણ અઠવાડિયામાં સીબીઆઈ સદર નિવેદન ઉપલબ્ધ કરાવવામાં નિષ્ફળ જશે તો રાજ્ય સરકાર ઉપલબ્ધ સામગ્રીના આધારે શ્રી પુનિયા સામે શિસ્ત વિષયક તપાસ શરૂ કરવા

સાથે આગળ વધશે. તદનુસાર, આ અદાલતે બાબતને મુલતવી રાખતા જણાવ્યું કે કાનૂની ચકાસણી પછી અહેવાલ આ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવશે.

આ દરમિયાન, સીબીઆઈએ સેંકડો પાનામાં વિસ્તરેલા વિગતવાર એનેક્ચર્સ (એનેક્ચરો) સાથે તેનો અહેવાલ રજૂ કર્યો.

રિટ પિટિશન (સિવિલ) નં. ૧૩૩૮૧/૮૪ માં આઈ.એ. નં. ૪૩૧ માં તારીખ ૧૪.૩.૨૦૦૫ ના આદેશ દ્વારા, સીબીઆઈનો અહેવાલ વિશાળ હોવાથી, આ અદાલતે સેન્ટ્રલ વિજિલન્સ કમિશન એક્ટ, ૨૦૦૩ (ત્યારબાદ "સીવીસી એક્ટ" તરીકે ઓળખાય છે) ની જોગવાઈઓ જોયા પછી નિર્દેશ આપ્યો કે બાર આરોપીઓના પ્રોસિક્યુશન સંબંધિત રેકોર્ડ્સ ચકાસણી અને ભલામણ માટે સેન્ટ્રલ વિજિલન્સ કમિશન (ત્યારબાદ "સીવીસી" તરીકે ઓળખાય છે) સમક્ષ મૂકવામાં આવે. સીવીસીને એક પક્ષકાર તરીકે ઉમેરવામાં આવ્યું. મૂળભૂત રીતે આ અદાલત ઈચ્છતી હતી કે સીવીસી સીબીઆઈના અહેવાલનું વિશ્લેષણ કરે અને અદાલતને સીબીઆઈની વહીવટી વંશાવળીમાં વિવિધ અધિકારીઓની ભલામણોનો સારાંશ આપે કારણ કે અદાલતને જાણ કરવામાં આવી હતી કે તેમની વચ્ચે અભિપ્રાયની ભિન્નતા હતી.

આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશોનો ઘટનાક્રમ પૂર્ણ કરવા માટે, અમે નિર્દેશ કરી શકીએ છીએ કે સીબીઆઈના ડાયરેક્ટરે ૩૧.૧૨.૨૦૦૪ ના રોજનો તેમનો સ્ટેટસ રિપોર્ટ આ અદાલત સમક્ષ રજૂ કર્યો જેમાં તેમણે નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું:

> "૫. આરસી૦૦૬૨૦૦૩એ૦૦૧૮ ની તપાસના સંબંધમાં, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કેસમાં વ્યક્તિઓની સંડોવણીના સંદર્ભમાં સીબીઆઈના અધિકારીઓ વચ્ચે અભિપ્રાયનો તફાવત હોવાથી, આ કેસમાં તેમનો આદરણીય અભિપ્રાય મેળવવા માટે કાયદા મંત્રાલય દ્વારા આ બાબત ભારતના વિદ્વાન એટર્ની જનરલને સંદર્ભિત કરવામાં આવી હતી. વિદ્વાન એટર્ની જનરલે ત્યારથી તેમનો વિચારિત અભિપ્રાય આપ્યો છે કે કોઈપણ વ્યક્તિના ભાગ પર ગુનાહિત આશય દર્શાવવા માટેના કોઈપણ પુરાવાના અભાવે અને કોઈપણ અધિકારી અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિને કોઈ નાણાકીય લાભ થયો હોવાના પુરાવાની અછતને કારણે, યોગ્ય પગલું એ હશે કે અધિકારીઓ સામે તેમની ક્ષતિ અને ગેરવર્તણૂક માટે શિસ્ત વિષયક પગલાં લેવામાં આવે. મેં તપાસનો અહેવાલ, વિવિધ અધિકારીઓની ટિપ્પણીઓ તેમજ વિદ્વાન એટર્ની જનરલના અભિપ્રાયનો અભ્યાસ કર્યો છે અને મારો અભિપ્રાય છે કે પ્રોસિક્યુશન શરૂ કરવા માટે

પુરાવા પૂરતા નથી.

૬. માનનીય સુપ્રીમ કોર્ટના નિર્દેશ પર સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ દ્વારા શિસ્ત વિષયક પગલાં પહેલેથી જ શરૂ કરી દેવામાં આવ્યા હોવાથી, તપાસ દરમિયાન બહાર આવેલા તમામ તથ્યો/સંજોગોને સામેલ કરીને સક્ષમ અદાલતમાં સીઆર. પીસી.ની કલમ ૧૭૩ હેઠળ ક્લોઝર રિપોર્ટ દાખલ કરીને પગલાં લેવામાં આવશે."

દલીલો:

વિદ્વાન એમિકસ ક્યુરી શ્રી કૃષ્ન મહાજને રજૂઆત કરી હતી કે પ્રસ્તુત કેસમાં, વર્તમાન તબક્કે, પ્રશ્ન તપાસનો છે અને પ્રોસિક્યુશનનો નથી. કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર (સીઆર. પીસી.) હેઠળ, તપાસમાં નીચેની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે: સ્થળ નિરીક્ષણ, કેસની હકીકતો અને સંજોગોની ખાતરી કરવી, શંકાસ્પદ ગુનેગારની શોધ અને ધરપકડ, ગુનો આચરવા સંબંધિત પુરાવા એકત્રિત કરવા જેમાં વિવિધ વ્યક્તિઓની પૂછપરછ, સર્ચ અને સીઝર (જપ્તી) અને, છેલ્લે, એકત્રિત કરાયેલી સામગ્રી પરથી એવો અભિપ્રાય ઘડવો કે આરોપીને ટ્રાયલ માટે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવા માટેનો કેસ બને છે કે નહીં, અને જો એમ હોય તો, સીઆર. પીસી.ની કલમ ૧૭૩ હેઠળ ચાર્જશીટ દાખલ કરીને તે માટે જરૂરી પગલાં લેવા. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે તપાસનું

અંતિમ પગલું, એટલે કે અભિપ્રાય ઘડવો એ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીનું હોવું જોઈએ. આ સત્તા સોંપી શકાતી નથી જો કે સીઆર. પીસી.ની કલમ ૧૫૮ અને ૧૭૩(૩) હેઠળ ઉચ્ચ અધિકારીઓને દેખરેખ રાખવા અથવા ભાગ લેવા માટે હકદાર બનાવતી જોગવાઈ ત્યાં છે. વિદ્વાન વકીલે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી અથવા તપાસ અધિકારી એકમાત્ર એવી વ્યક્તિ છે જેમણે સીઆર. પીસી.ની કલમ ૧૭૩ હેઠળ અભિપ્રાય ઘડવાનો હોય છે અને પોલીસ રિપોર્ટ દાખલ કરવાનો હોય છે. આ સંબંધમાં, વિદ્વાન વકીલે નિર્દેશ કર્યો કે આ કેસમાં સીબીઆઈ, એન્ટી કરપ્શન બ્યુરો, લખનૌના ડેપ્યુટી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ ઓફ પોલીસ શ્રી ડી.સી. દ્વિવેદી આઈ.ઓ. હતા. તેમણે એમિકસ ક્યુરી દ્વારા દાખલ કરાયેલી આઈ.એ. નં. ૩૭૬/૦૩ અને ૪૩૧/૦૫ માં આ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલા પ્રાથમિક અહેવાલોની શ્રેણી પછી નિયમિત કેસ નોંધીને, તેની સાથે તેર પત્રો જોડીને એફ.આઈ.આર. દાખલ કરી હતી. આ કેસ આઈ.ઓ. ને સીબીઆઈ, એન્ટી કરપ્શન બ્યુરો, લખનૌના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ ઓફ પોલીસ શ્રી કે. એન. તિવારી દ્વારા સોંપવામાં આવ્યો હતો. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, મેજિસ્ટ્રેસી અને પોલીસના કાર્યો તદ્દન અલગ છે અને જો કે આપેલા કેસના સંજોગોમાં મેજિસ્ટ્રેટ અહેવાલ સ્વીકારી શકે કે ન પણ સ્વીકારી શકે, પરંતુ તેઓ પોલીસને તેનો અભિપ્રાય બદલવા માટે દબાણ કરીને પોલીસની હકુમત પર તરાપ મારી શકતા નથી. વિદ્વાન વકીલ રજૂઆત કરે છે કે પોલીસ અને કારોબારી માટે

અનામત રાખવામાં આવેલું પ્રવૃત્તિનું ક્ષેત્ર સીઆર. પીસી. હેઠળ સ્પષ્ટપણે કંડારવામાં આવ્યું છે.

વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે, આઈ.ઓ. સમગ્ર સીબીઆઈ વંશાવળી હેઠળ કામ કરે છે; સીબીઆઈ (ક્રાઈમ) મેન્યુઅલ–૨૦૦૫ (ત્યારબાદ "મેન્યુઅલ" તરીકે ઓળખાય છે) ના સંદર્ભમાં એસ.પી. તેમના ડીઆઈજી રેન્કના સુપરવાઇઝરી અધિકારી હેઠળ કામ કરે છે. પરંતુ સીબીઆઈના આ સમગ્ર વહીવટી માળખાએ તપાસની બાબતમાં, કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ ચાર્જશીટ/અંતિમ અહેવાલ દાખલ કરવાની બાબતમાં સીઆર.પીસી.ની જોગવાઈઓ અનુસાર કામ કરવાનું હોય છે અને જો તે અભિપ્રાય એવું જણાવતો હોય કે તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કરાયેલી સામગ્રી પરથી કેસ બને છે, તો સીબીઆઈના ઉચ્ચ અધિકારીઓ એસ.પી.ના અભિપ્રાયને બદલી શકતા નથી. તેવી જ રીતે, જો એસ.પી. એકત્રિત કરાયેલી સામગ્રીના આધારે એવો અભિપ્રાય આપે કે કોઈ કેસ બનતો નથી, તો સીબીઆઈમાં અધિકારીઓની ઉચ્ચ વંશાવળી દ્વારા આવા અભિપ્રાયને બદલી શકાય નહીં. આ સંબંધમાં, એ નિર્દેશ કરવામાં આવે છે કે, વર્તમાન કેસમાં, નોંધાયેલી એફઆઈઆર આઈપીસીની કલમ ૧૨૦બી સહવાચિત કલમ ૪૨૦, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૭૧ તેમજ પી.સી. એક્ટ, ૧૯૮૮ ની કલમ ૧૩(૨) સહવાચિત કલમ ૧૩(૧)(ડી) હેઠળના ગુનાઓ માટે છે. એવી રજૂઆત

કરવામાં આવી હતી કે દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ કે પી.સી. એક્ટ, ૧૯૮૮ માં આવા ગુનાઓની તપાસમાં લેવાના પગલાં અથવા રીત અંગે કોઈ અલગ જોગવાઈઓ નથી અને તેથી, જો કે તપાસ સીબીઆઈ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે છે, તેમ છતાં સીઆર. પીસી.ના પ્રકરણ બાર હેઠળની જોગવાઈઓ આવી તપાસને સમાન રીતે લાગુ પડશે. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે એસ.પી. દ્વારા પોલીસ રિપોર્ટ દાખલ કરવા અને તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કરાયેલા પુરાવાઓના આધારે એસ.પી. દ્વારા અભિપ્રાય ઘડવાની બાબતમાં સીબીઆઈની સમગ્ર વંશાવળીની સ્થિતિ નિષ્પક્ષ અને નિષ્પક્ષ તપાસના સંદર્ભમાં જોવાની રહે છે. તેઓ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી છે. વિદ્વાન વકીલે, તેથી, રજૂઆત કરી હતી કે સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા મોનિટર કરાતી તપાસમાં એસ.પી. એ પોતાનો અહેવાલ માત્ર સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ જ દાખલ કરવાનો હોય છે અને સીબીઆઈની સમગ્ર વંશાવળી સમક્ષ નહીં જેમની ભૂમિકા માત્ર તપાસની દેખરેખ રાખવાની છે. સીબીઆઈની આ વંશાવળી, વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, એસ.પી. ને તેમનો અભિપ્રાય બદલવા માટે મજબૂર કરી શકતી નથી. તેઓ એસ.પી.ના અભિપ્રાયને પોતાના અભિપ્રાયથી બદલી શકતા નથી.

વિદ્વાન વકીલે વધુમાં દલીલ કરી હતી કે, સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા મોનિટર કરાતી તપાસમાં જો એસ.પી.નો અહેવાલ ક્લોઝર રિપોર્ટ હોય અને સીબીઆઈના

ડાયરેક્ટર અને એટર્ની જનરલ એસ. પી.ના અભિપ્રાય સાથે સહમત હોય, તેમ છતાં સમગ્ર સામગ્રી સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ મૂકવાની સીબીઆઈની ફરજ છે અને અદાલતે તપાસ કરવાની અને સંતોષ મેળવવાનો હોય છે કે સત્તાવાળાઓ વ્યાજબી રીતે આવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા છે.

ત્યારબાદ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સીબીઆઈમાં ડાયરેક્ટર ઓફ પ્રોસિક્યુશનની તપાસના તબક્કે કોઈ ભૂમિકા નથી જેમાં એસ.પી. દ્વારા અભિપ્રાય ઘડવાનો સમાવેશ થાય છે.

સીવીસી વતી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી રાવે રજૂઆત કરી હતી કે સુપ્રીમ કોર્ટના ૧૪.૩.૨૦૦૫ ના નિર્દેશોના અનુસંધાનમાં સીવીસીએ તેને ઉપલબ્ધ કરાયેલા સીબીઆઈના રેકોર્ડ્સની તપાસ કરી હતી. સીવીસીએ સીબીઆઈ પાસેથી વધુ માહિતી પણ મંગાવી હતી. સમગ્ર રેકોર્ડની ચકાસણી કર્યા પછી, સીવીસીએ ૯.૫.૨૦૦૫ ના રોજ આ અદાલત સમક્ષ તેનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે સીવીસી એક્ટની કલમ ૮(૧)(એ) હેઠળ, સીવીસીને પી.સી. એક્ટ, ૧૯૮૮ હેઠળ આચરવામાં આવ્યા હોવાના આક્ષેપવાળા ગુનાઓની તપાસ સંબંધિત બાબતોમાં સીબીઆઈની કામગીરી પર દેખરેખ રાખવાની સત્તા આપવામાં આવી છે અને તેથી, જ્યારે સીબીઆઈ રાજ્ય સરકારની બાબતોના સંબંધમાં સેવા આપતા જાહેર સેવકો સામે પી.સી. એક્ટ,

૧૯૮૮ હેઠળ તપાસ કરે છે, ત્યારે આવી તપાસ સીવીસીની દેખરેખને આધીન છે. આ રજૂઆત સીવીસી વતી કરવામાં આવી હતી કારણ કે કેટલાક આરોપીઓ વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે રાજ્ય સરકારની બાબતોના સંબંધમાં કાર્યરત જાહેર સેવકો સામેલ હોય તેવા કેસોમાં સીવીસી પાસે દેખરેખની કોઈ સત્તા નથી.

સીવીસી વતી વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે પી.સી. એક્ટ, ૧૯૮૮ હેઠળના ગુનાઓની તપાસ સંબંધિત બાબતોમાં સીબીઆઈની કામગીરી પર દેખરેખ રાખવાની જવાબદારી નિભાવવા માટે, સીવીસી ચાર્જશીટ/ક્લોઝર રિપોર્ટ દાખલ કરતા પહેલા કોઈપણ તબક્કે સીબીઆઈના તપાસ અહેવાલોની ચકાસણી કરવા માટે હકદાર છે. આ હેતુ માટે, સીવીસી તપાસ હેઠળના કેસોમાં યોગ્ય સલાહ આપવા માટે સક્ષમ છે. આવી સલાહ, વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, એક અભિપ્રાયની પ્રકૃતિની છે, અને બંધનકર્તા નિર્દેશ નથી.

કેસની હકીકતો પર, સીવીસી વતી વિદ્વાન વકીલે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે, વર્તમાન કેસમાં આ અદાલતના નિર્દેશ હેઠળ પૂર્વ મુખ્યમંત્રી, રાજ્ય સરકારના અધિકારીઓ અને અન્ય લોકો સામે સીબીઆઈ દ્વારા પ્રાથમિક તપાસ તેમજ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી. તે સુપ્રીમ કોર્ટ હતી જેણે આ બાબત સીવીસીને સંદર્ભિત કરી હતી અને તેથી, સીવીસી તેનો અહેવાલ રજૂ કરવા માટે

બંધાયેલ હતું. સંજોગોમાં, વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે, એવું કહી શકાય નહીં કે સીવીસીનો અહેવાલ કોઈ ગેરકાનૂનીતા કે ગેરરીતિથી દૂષિત છે કારણ કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૨ હેઠળ સુપ્રીમ કોર્ટ પાસે તેની સમક્ષ પેન્ડિંગ કોઈપણ કારણ અથવા બાબતમાં સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા માટે જરૂરી હોય તેવો કોઈ પણ આદેશ પસાર કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા છે.

પૂર્વ મુખ્યમંત્રી વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી વેણુગોપાલે રજૂઆત કરી હતી કે આ અદાલતે તપાસમાં હસ્તક્ષેપ કરવાથી બચવું જોઈએ કારણ કે તે પોલીસ અને કારોબારી માટે અનામત રાખવામાં આવેલું પ્રવૃત્તિનું ક્ષેત્ર છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે, વર્તમાન કેસમાં, આપણે હજુ પણ તપાસના તબક્કે છીએ અને જ્યાં સુધી સત્તાના ઘોર દુરુપયોગનો કોઈ અસાધારણ કેસ ન બને ત્યાં સુધી, બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ કોઈ હસ્તક્ષેપની જરૂર નથી. વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે, વર્તમાન કેસમાં, સીવીસીની કોઈ ભૂમિકા નહોતી, ખાસ કરીને કારણ કે આ કેસ રાજ્ય સરકારના કર્મચારીઓ હોય તેવા અધિકારીઓના વર્તનને લગતો છે. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે રાજ્ય સરકારની બાબતોના સંબંધમાં સેવા આપતા જાહેર સેવકો સીવીસીની સત્તાઓની બહાર છે. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે, ગમે તે સંજોગોમાં, સીબીઆઈ કાર્યવાહી કેવી રીતે પૂર્ણ કરશે તે રીતનો નિર્દેશ આપવાની સીવીસી પાસે કોઈ સત્તા નહોતી. વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે ન્યાયિક ચકાસણી

માટે કેસ બને છે કે નહીં તે અંગેનો અભિપ્રાય સીબીઆઈનો નિર્ણય હોવો જોઈએ અને જ્યાં સુધી સત્તાનો ઘોર દુરુપયોગ ન થાય ત્યાં સુધી આ અદાલતે બંધનકર્તા અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ તપાસના ક્ષેત્રમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી હતી કે, વર્તમાન કેસમાં, સત્તાનો આવો કોઈ ઘોર દુરુપયોગ સાબિત થતો નથી, અને તેથી, આ અદાલતે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં.

મુદ્દો:

આ કેસમાં નિર્ણય માટે ઉદ્ભવતો મુખ્ય મુદ્દો એ છે: શું આ કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, સીબીઆઈના ડાયરેક્ટર, જેમણે પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય આપ્યો નથી, તેઓ ભારતના એટર્ની જનરલ પાસે અભિપ્રાય માટે બાબત સંદર્ભિત કરવામાં સાચા હતા, ખાસ કરીને જ્યારે સમગ્ર તપાસ અને કાયદા અધિકારીઓની ટીમ ચાર્જશીટ દાખલ કરવા અંગેના તેના અભિપ્રાયમાં એકમત હતી અને માત્ર ડાયરેક્ટર ઓફ પ્રોસિક્યુશનના અસંમતિભર્યા અભિપ્રાય પર, જેમનો અભિપ્રાય પણ કાનૂની પુરાવાઓના અર્થઘટન પર આધારિત છે, જે તબક્કો હજી આવ્યો પણ નથી. સીબીઆઈના ડાયરેક્ટરનો અભિપ્રાય સંદર્ભ આપ્યા પછી માત્ર એટર્ની જનરલના અભિપ્રાય પર આધારિત છે.

સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા મોનિટર કરાયેલા કેસોમાં સીબીઆઈની વંશાવળીની સત્તાઓ

અને કાર્યો પરનો કેસ લો:

એચ.એન. ઋષબુદ અને ઇન્દર સિંહ વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ દિલ્હી૧ ના કેસમાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર માત્ર કથિત ગુનાઓની ન્યાયિક તપાસ અથવા ટ્રાયલ માટે જ નહીં પરંતુ તે પહેલાંની તપાસ માટે પણ જોગવાઈ કરે છે. કોડની કલમ ૫ દર્શાવે છે કે તમામ ગુનાઓની તપાસ, પૂછપરછ, ટ્રાયલ અને અન્યથા કોડ અનુસાર જ કાર્યવાહી કરવામાં આવશે. જ્યારે કોગ્નિઝેબલ (પોલીસ અધિકારના) ગુનાની માહિતી મળે છે, ત્યારે યોગ્ય પોલીસ અધિકારી પાસે તેની તપાસ શરૂ કરવાની સત્તા હોય છે. આમ, કોગ્નિઝેબલ ગુના માટે આરોપીને ટ્રાયલ પર મૂકવા માટે તપાસ એ સામાન્ય પ્રારંભિક તબક્કો છે. તપાસ સામાન્ય રીતે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીને આપવામાં આવેલી અને કોડની કલમ ૧૫૪ હેઠળ નોંધવામાં આવેલી ગુનાની માહિતી પરથી શરૂ થાય છે. જો આ રીતે મળેલી માહિતી પરથી અથવા અન્યથા, પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી પાસે ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાની શંકા કરવાનું કારણ હોય, તો તેમણે અથવા તેમના ગૌણ અધિકારીએ કેસની હકીકતો અને સંજોગોની તપાસ કરવા માટે સ્થળ પર જવું પડે છે, અને જો જરૂરી હોય તો ગુનેગારની શોધ અને ધરપકડ માટે પગલાં લેવા પડે છે. કલમ ૧૫૫ હેઠળ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી પાસે તપાસના હેતુ માટે જરૂરી હોવાનું માનવામાં આવતી કોઈપણ વસ્તુની જપ્તી માટે કોઈપણ જગ્યાએ સર્ચ કરવાની સત્તા છે. ગૌણ અધિકારીને તેમના દ્વારા તે હેતુ માટે

નિયુક્ત કરી શકાય છે. તપાસ અધિકારી પાસે કોડની કલમ ૫૪ હેઠળ વ્યક્તિની ધરપકડ કરવાની પણ સત્તા છે. એ નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે જ્યાં તપાસ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા નહીં પરંતુ ગૌણ અધિકારી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે છે ત્યાં આવા ગૌણ અધિકારીએ તપાસના પરિણામનો અહેવાલ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીને આપવો પડે છે. જો, તપાસ પૂર્ણ થયા પછી પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીને એવું જણાય કે પૂરતા પુરાવા નથી, તો તેઓ શંકાસ્પદ આરોપીને મુક્ત કરવાનો નિર્ણય લઈ શકે છે. જો તેમને એવું જણાય કે આરોપીને ટ્રાયલ પર મૂકવા માટે પૂરતા પુરાવા અથવા વ્યાજબી આધાર છે, તો તેમણે કોડની કલમ ૧૭૦ હેઠળ જરૂરી પગલાં લેવાના રહેશે. બંને કિસ્સાઓમાં, તપાસ પૂર્ણ થયા પછી તેમણે નિર્ધારિત ફોર્મમાં કોડની કલમ ૧૭૩ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટને અહેવાલ સુપરત કરવાનો રહેશે. આમ, કોડ હેઠળ, તપાસમાં સ્થળ પર જવું, કેસની હકીકતો અને સંજોગોની ખાતરી કરવી, શંકાસ્પદ ગુનેગારની શોધ અને ધરપકડ, પુરાવા એકત્રિત કરવા અને એકત્રિત કરાયેલી સામગ્રી પરથી એવો અભિપ્રાય ઘડવો કે આરોપીને ટ્રાયલ માટે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવા માટેનો કેસ બને છે કે નહીં, અને જો એમ હોય તો, કલમ ૧૭૩ હેઠળ ચાર્જશીટ દાખલ કરીને તે માટે જરૂરી પગલાં લેવાનો સમાવેશ થાય છે. કોડની યોજના દર્શાવે છે કે જ્યારે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી માટે તપાસમાં આમાંના કેટલાક પગલાં લેવા માટે કોઈ ગૌણ અધિકારીને નિયુક્ત કરવાનું અનુમતિપાત્ર છે, ત્યારે ઉપરોક્ત દરેક પગલાં

માટેની જવાબદારી પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની છે (જુઓ કોડની કલમ ૧૬૮). આ અદાલતે ઉપરોક્ત ચુકાદામાં સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે, તપાસનું અંતિમ પગલું, એટલે કે આરોપીને ટ્રાયલ પર મૂકવો કે નહીં તે અંગેનો અભિપ્રાય ઘડવો એ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીનું હોવું જોઈએ અને આ કાર્ય સોંપી શકાતું નથી. આ અદાલતે અસ્પષ્ટપણે અવલોકન કર્યું કે, અભિપ્રાય ઘડવા અંગેના ઉપરોક્ત કાર્યને સોંપવા માટે કોઈ જોગવાઈ નથી પરંતુ માત્ર કલમ ૫૫૧ (વર્તમાન કોડની કલમ ૩૬ ને અનુરૂપ) હેઠળ ઉચ્ચ અધિકારીઓને દેખરેખ રાખવા અથવા ભાગ લેવા માટે હકદાર બનાવતી જોગવાઈ છે. આ અદાલતે વધુમાં ઠરાવ્યું કે, પોલીસ રિપોર્ટ જે કોડની કલમ ૧૯૦ માં જોગવાઈ મુજબની તપાસના પરિણામે મળે છે તે સામગ્રી છે જેના પર કોગ્નિઝન્સ (સંજ્ઞાન) લેવામાં આવે છે. પરંતુ તેના પરથી એવું કહી શકાય નહીં કે માન્ય અને કાનૂની પોલીસ રિપોર્ટ એ કોગ્નિઝન્સ લેવા માટે અદાલતની હકુમતનો પાયો છે.

અભિનંદન ઝા અને અન્ય વિ. દિનેશ મિશ્રા૨ ના કેસમાં આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે જ્યારે પોલીસને કોગ્નિઝેબલ ગુનાની જાણ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ તપાસ પછી સીઆર. પીસી.ની કલમ ૧૬૯ અથવા કલમ ૧૭૦ હેઠળ પગલાં લઈ શકે છે. જો પોલીસને લાગે કે આરોપી સામે પૂરતા પુરાવા નથી, તો તેઓ કલમ ૧૬૯ હેઠળ આરોપીને કસ્ટડીમાંથી મુક્ત કરી શકે છે અથવા, જો પોલીસને

લાગે કે પૂરતા પુરાવા છે, તો તેઓ કલમ ૧૭૦ હેઠળ આરોપીને સક્ષમ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ મોકલી શકે છે. બંને કિસ્સાઓમાં પોલીસે લીધેલા પગલાંનો અહેવાલ કલમ ૧૭૩ હેઠળ સક્ષમ મેજિસ્ટ્રેટને સુપરત કરવાનો રહેશે જેઓ કલમ ૧૯૦ હેઠળ ન્યાયિક રીતે તેનો વિચાર કરે છે અને નીચે મુજબના પગલાં લે છે:

(એ) જો અહેવાલ કલમ ૧૭૦ હેઠળની ચાર્જશીટ હોય, તો મેજિસ્ટ્રેટ માટે તેની સાથે સંમત થવું અને કલમ ૧૯૦(૧)(બી) હેઠળ ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવું; અથવા સંજ્ઞાન લેવાનો ઇનકાર કરવો ખુલ્લો છે. પરંતુ તેઓ પોલીસને એવો અહેવાલ સુપરત કરવા કહી શકતા નથી કે પૂરતા પુરાવા ન હોવાના આધારે આરોપી સામે આગળ વધવાની જરૂર નથી.

(બી) જો અહેવાલ કલમ ૧૬૯ હેઠળ લેવાયેલા પગલાંનો હોય, તો મેજિસ્ટ્રેટ અહેવાલ સાથે સંમત થઈ શકે છે અને કાર્યવાહી બંધ કરી શકે છે. જો તેઓ અહેવાલ સાથે અસંમત થાય, તો તેઓ કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ પોલીસને વધુ તપાસ કરવા માટે નિર્દેશ આપી શકે છે. જો પોલીસ, વધુ તપાસ પછી ચાર્જશીટ સુપરત કરે, તો મેજિસ્ટ્રેટ કલમ ૧૭૦ હેઠળની ચાર્જશીટ દાખલ થાય ત્યારે જે પ્રક્રિયા છે તે અપનાવી શકે છે; પરંતુ જો પોલીસ હજુ પણ એવા અભિપ્રાય પર હોય કે આરોપી સામે પૂરતા પુરાવા નથી, તો મેજિસ્ટ્રેટ તેની સાથે સંમત થઈ શકે છે અથવા ન પણ થઈ શકે. જ્યાં તેઓ સંમત થાય છે, ત્યાં આરોપી સામેનો

કેસ બંધ થઈ જાય છે. જ્યાં તેઓ અસંમત થાય છે અને એવો અભિપ્રાય ઘડે છે કે અહેવાલમાં દર્શાવેલી હકીકતો ગુનો બને છે, તો તેઓ કલમ ૧૯૦(૧)(સી) હેઠળ સંજ્ઞાન લઈ શકે છે. પરંતુ મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસને ચાર્જશીટ સુપરત કરવા માટે નિર્દેશ આપી શકતા નથી, કારણ કે અહેવાલ સુપરત કરવો એ સંપૂર્ણપણે પોલીસ દ્વારા ઘડવામાં આવેલા અભિપ્રાય પર આધાર રાખે છે અને મેજિસ્ટ્રેટના અભિપ્રાય પર નહીં. જો મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસના અહેવાલ સાથે અસંમત હોય તો તેઓ કલમ ૧૯૦(૧)(એ) અથવા (સી) હેઠળ ગુનાનું સંજ્ઞાન લઈ શકે છે, પરંતુ, તેઓ પોલીસને તપાસ પર કોઈ ચોક્કસ અભિપ્રાય ઘડવા અને તે અભિપ્રાય મુજબ અહેવાલ સુપરત કરવા મજબૂર કરી શકતા નથી.

આ ચુકાદો પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા ઘડવામાં આવનારા અભિપ્રાયનું મહત્વ દર્શાવે છે. પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીનો અભિપ્રાય એ અહેવાલનો આધાર છે. સક્ષમ મેજિસ્ટ્રેટ પણ સંબંધિત પોલીસ અધિકારીને કોઈ ચોક્કસ અભિપ્રાય ઘડવા માટે મજબૂર કરી શકતા નથી. તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કરાયેલી સામગ્રી પર ન્યાયિક ચકાસણી જરૂરી છે કે નહીં તે અંગે પોલીસનો અભિપ્રાય ઘડવો એ સંપૂર્ણપણે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી પર છોડવામાં આવ્યું છે. કોડમાં મેજિસ્ટ્રેટને પોલીસને ચોક્કસ અભિપ્રાય ઘડવા મજબૂર કરવાની સત્તા આપતી કોઈ જોગવાઈ નથી. આ અદાલતે અવલોકન કર્યું કે, જો કે મેજિસ્ટ્રેટ પાસે કોડ હેઠળ કેટલીક સુપરવાઇઝરી સત્તાઓ હોઈ શકે છે,

પરંતુ એવું કહી શકાય નહીં કે જ્યારે પોલીસ અહેવાલ સુપરત કરે કે આરોપીને ટ્રાયલ માટે મોકલવા માટે કોઈ કેસ બનતો નથી, ત્યારે મેજિસ્ટ્રેટ માટે પોલીસને ચાર્જશીટ ફાઇલ કરવા નિર્દેશ આપવો ખુલ્લો છે. પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા સદર અભિપ્રાય ઘડવો એ તપાસનું અંતિમ પગલું માનવામાં આવ્યું છે, અને તે અંતિમ પગલું માત્ર પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા જ લેવાનું રહેશે અને અન્ય કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા નહીં.

યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય વિ. સુશીલ કુમાર મોદી અને અન્ય૩ ના કેસમાં, સીબીઆઈ દ્વારા યોગ્ય અને પ્રાણવાન કામગીરી સુનિશ્ચિત કરવા માટે હાઈકોર્ટ દ્વારા ફોડર સ્કેમ (ચારા કૌભાંડ) કેસમાં તપાસ સીબીઆઈને સોંપવામાં આવી હતી. આ અદાલતે સીબીઆઈ અધિકારીઓને પટના હાઈકોર્ટના ચીફ જસ્ટિસને તપાસની પ્રગતિ વિશે માહિતગાર કરવા અને જો તપાસ ચલાવવા માટે જરૂરી હોય તો તેમના નિર્દેશો મેળવવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. સીબીઆઈના જોઇન્ટ ડાયરેક્ટરે તેમના દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસનો અહેવાલ હાઈકોર્ટના ચીફ જસ્ટિસને સુપરત કર્યો હતો. હાઈકોર્ટે શોધી કાઢ્યું કે ડાયરેક્ટર તપાસમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા હતા અને તેથી, હાઈકોર્ટે નિર્દેશ આપ્યો કે સીબીઆઈ અધિકારીઓના તમામ અહેવાલો સીબીઆઈના ડાયરેક્ટરને મોકલ્યા વિના સીધા અદાલત સમક્ષ સુપરત કરવામાં આવે. હાઈકોર્ટના આ આદેશને પડકારવામાં આવ્યો હતો. એવું ઠરાવવામાં

આવ્યું હતું કે સીબીઆઈના ડાયરેક્ટર કેસની યોગ્ય તપાસ માટે જવાબદાર અને જવાબદેહ હતા અને તેથી, તેમને તપાસમાંથી બાકાત રાખી શકાય નહીં. જો કે, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે સીબીઆઈના ડાયરેક્ટર નિષ્પક્ષ, પ્રમાણિક અને સંપૂર્ણ તપાસ કરવા માટે બંધાયેલા હતા અને તપાસ સાથે સંકળાયેલા અધિકારીઓએ કાયદાના ગૌરવને જાળવી રાખવા અને કાયદાના શાસનને બચાવવા માટે આવી તપાસના સમાન પ્રયાસમાં રોકાયેલા એક સંયોજિત ટીમના સભ્યો તરીકે કામ કરવાનું રહેશે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે, તપાસના સંદર્ભમાં સીબીઆઈના અધિકારીઓ વચ્ચે અભિપ્રાયનો કોઈ તફાવત હોવાના કિસ્સામાં, અંતિમ નિર્ણય ડાયરેક્ટર પોતે અથવા સીબીઆઈના લીગલ ડિપાર્ટમેન્ટના અભિપ્રાય પર માત્ર ડાયરેક્ટર દ્વારા લેવામાં આવશે નહીં, પરંતુ તપાસ અને કોઈપણ વ્યક્તિ સામે ચાર્જશીટ દાખલ કરવાના હેતુ માટે ભારતના એટર્ની જનરલના અભિપ્રાય અનુસાર બાબત નક્કી કરવામાં આવશે. તે સંજોગોમાં, સામગ્રીના ભાગ રૂપે તપાસ સાથે સંકળાયેલી વ્યક્તિઓ દ્વારા વિષય પર વ્યક્ત કરાયેલા અભિપ્રાયો તેમને ઉપલબ્ધ કરાવ્યા પછી એટર્ની જનરલ પાસેથી અભિપ્રાય માંગવામાં આવશે. અમે સદર ચુકાદાના પેરા ૧૩ અને ૧૪ અહીં નીચે ટાંકીએ છીએ:

"૧૩. અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે ગુનાઓમાં કોઈપણ વ્યક્તિની સંડોવણી અથવા તપાસ સંબંધિત અન્ય કોઈપણ બાબતમાં સીબીઆઈના અધિકારીઓ

વચ્ચે અભિપ્રાયનો કોઈ તફાવત હોવાના કિસ્સામાં, બાબતમાં અંતિમ નિર્ણય સીબીઆઈના ડાયરેક્ટર દ્વારા પોતે અથવા સીબીઆઈના લીગલ ડિપાર્ટમેન્ટના અભિપ્રાય પર માત્ર તેમના દ્વારા લેવામાં આવશે નહીં; અને આવી પરિસ્થિતિમાં, તપાસ અને કોઈપણ વ્યક્તિ સામે ચાર્જશીટ દાખલ કરવાના હેતુ માટે ભારતના એટર્ની જનરલના અભિપ્રાય અનુસાર બાબત નક્કી કરવામાં આવશે. તે સંજોગોમાં, સામગ્રીના ભાગ રૂપે તપાસ સાથે સંકળાયેલી વ્યક્તિઓ દ્વારા વિષય પર વ્યક્ત કરાયેલા તમામ અભિપ્રાયો તેમને ઉપલબ્ધ કરાવ્યા પછી એટર્ની જનરલ પાસેથી અભિપ્રાય માંગવામાં આવશે.

૧૪. એ ઉમેરવું જરૂરી જણાય છે કે અદાલત, આ કાર્યવાહીમાં, સીબીઆઈ દ્વારા તેની ફરજનું યોગ્ય અને પ્રમાણિકપણે પાલન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા સાથે સંબંધ ધરાવે છે અને તપાસ હેઠળના આરોપોની ગુણવત્તા સાથે નહીં, જે કાયદા દ્વારા સૂચવાયેલી સામાન્ય પ્રક્રિયા અનુસાર, સક્ષમ અદાલતમાં ચાર્જશીટ દાખલ કરવા પર ટ્રાયલ વખતે નક્કી કરવાના હોય છે. તેથી, હાઈકોર્ટ દ્વારા એવું કોઈ અવલોકન કરવાનું ટાળવા માટે કાળજી લેવી જોઈએ જેને કોઈપણ વ્યક્તિ સામેના આરોપ અંગે ગુણવત્તા પર તેના અભિપ્રાયની અભિવ્યક્તિ તરીકે અર્થઘટન કરી શકાય. હાઈકોર્ટ દ્વારા આરોપની ગુણવત્તા પર અત્યાર સુધી કરાયેલા આવા કોઈપણ અવલોકનો, જેમાં આક્ષેપિત આદેશના પેરા ૮ નો સમાવેશ થાય છે, તેને અંતિમ અથવા આ અદાલતની મ જૂરી ધરાવતા તરીકે

ગણવાના નથી. આવા અવલોકનોએ ચાર્જશીટ દાખલ કરવા પર ટ્રાયલ વખતે ગુણવત્તા પરના નિર્ણયને કોઈપણ રીતે પ્રભાવિત કરવો જોઈએ નહીં. આ અદાલત દ્વારા તેના ઉપરોક્ત તારીખ ૧૯.૩.૧૯૯૬ ના આદેશમાં આપવામાં આવેલા નિર્દેશો હાઈકોર્ટ સહિત તમામ સંબંધિતો દ્વારા આ રીતે સમજવાના રહેશે."

આ સ્થિતિ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય વિ. સુશીલ કુમાર મોદી અને અન્યજ ના કેસમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી હતી. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ચારા કૌભાંડ કેસમાં પટના હાઈકોર્ટ સમક્ષ પીઆઈએલ કાર્યવાહીની પ્રકૃતિ વિનીત નારાયણના કેસની કાર્યવાહી જેવી જ હતી. આ અદાલત દ્વારા અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, પીઆઈએલ કાર્યવાહીની કામગીરી અનિવાર્યપણે સીબીઆઈ દ્વારા વૈધાનિક ફરજનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે છે. આવી કાર્યવાહીમાં અદાલતની ફરજ એ સુનિશ્ચિત કરવાની છે કે સીબીઆઈ અને અન્ય સરકારી એજન્સીઓ કાયદાને અનુરૂપ તેમની ફરજ બજાવે. કોડ અનુસાર, આરોપીને ટ્રાયલ પર મૂકવા માટેનો કેસ છે કે નહીં તે અંગેનો અભિપ્રાય ઘડવો એ તપાસ કરનાર પોલીસ અધિકારીનો છે અને તપાસનું અંતિમ પગલું માત્ર પોલીસ દ્વારા જ લેવાનું રહેશે અને અન્ય કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા નહીં. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, કોડના આ પાસાનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે, સીબીઆઈને સમયાંતરે નિર્દેશો જારી કરવામાં આવ્યા

હતા કે તપાસ દરમિયાન કોઈપણ તબક્કે અભિપ્રાયનો તફાવત હોવાના કિસ્સામાં, સંબંધિત અધિકારીઓ વચ્ચેના અભિપ્રાયના તફાવત પર સંદર્ભ આપવા પર અંતિમ નિર્ણય એટર્ની જનરલનો રહેશે. આ અદાલતે તે કેસમાં વધુમાં અવલોકન કર્યું કે હાઈકોર્ટે માત્ર એ સુનિશ્ચિત કરવાની જરૂર હતી કે સીબીઆઈના ડાયરેક્ટરે માત્ર તેમના વ્યક્તિગત અભિપ્રાયના આધારે કોઈ તપાસ બંધ ન કરી, જો સીબીઆઈના ડાયરેક્ટર અને અન્ય સંબંધિત અધિકારીઓ વચ્ચે અભિપ્રાયનો કોઈ તફાવત હોય.

વિનીત નારાયણ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્યઽ માં, સીબીઆઈને કોઈપણ પ્રકારના બાહ્ય પ્રભાવથી અલિપ્ત રાખવા માટે ચેક એન્ડ બેલેન્સ (નિયંત્રણ અને સંતુલન) ના સ્વરૂપમાં કેટલાક પગલાંની ભલામણ આ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવી હતી. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, જ્યાં સુધી યોગ્ય તપાસ અને ત્યારબાદ યોગ્ય પ્રોસિક્યુશન ન થાય ત્યાં સુધી કાયદાનું શાસન તેનું મહત્વ ગુમાવી દેશે. તદનુસાર, જ્યાં સુધી વિધાનમંડળ યોગ્ય કાયદા દ્વારા આગળ ન વધે ત્યાં સુધી નિર્દેશો જારી કરવામાં આવ્યા હતા. તે કેસમાં નિર્ણય માટે ઉદ્ભવતા મુદ્દાઓમાંથી એક દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ ની કલમ ૪ માં "સુપરિન્ટેન્ડન્સ" (દેખરેખ) શબ્દનું મહત્વ હતું. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે સીબીઆઈની એકંદર દેખરેખ કેન્દ્ર સરકારમાં નિહિત છે અને તેથી, તે એક્ટની કલમ ૩ ના આધારે

સીબીઆઈ દ્વારા કયા ગુનાઓ અથવા ગુનાઓના વર્ગોની તપાસ કરવાની છે તે નિર્દિષ્ટ કરવાની સત્તા કેન્દ્ર સરકારમાં નિહિત છે. પરંતુ એકવાર કલમ ૩ હેઠળના નોટિફિકેશનના આધારે તે હકુમત આકર્ષિત થાય છે, પછી વાસ્તવિક તપાસ સદર તપાસને લાગુ પડતા સામાન્ય કાયદા હેઠળની વૈધાનિક જોગવાઈઓ દ્વારા સંચાલિત થવાની રહેશે અને તપાસકર્તાની સત્તા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા કલમ ૪ હેઠળ જારી કરાયેલી કારોબારી સૂચનાઓ દ્વારા મર્યાદિત કરી શકાશે નહીં. ડાયરેક્ટોરેટ/વિભાગની કામગીરી પર સામાન્ય દેખરેખ અને સીબીઆઈ દ્વારા તપાસવાના ગુનાઓની વિશિષ્ટતા એ સમાન બાબત નથી, તેથી, કેન્દ્ર સરકાર તપાસની શરૂઆત અને વાસ્તવિક પ્રક્રિયાને નિયંત્રિત કરવાથી વંચિત છે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે, કલમ ૪(૧) માં "સુપરિન્ટેન્ડન્સ" શબ્દનો સીબીઆઈ દ્વારા ગુનાની વાસ્તવિક તપાસની દેખરેખની મંજૂરી આપવા માટે વ્યાપક અર્થમાં અર્થઘટન કરી શકાય નહીં. તેથી, કેન્દ્ર સરકાર દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ ની કલમ ૪(૧) હેઠળના નિર્દેશ દ્વારા કલમ ૩ હેઠળ જારી કરાયેલા નોટિફિકેશનમાં નિર્દિષ્ટ ગુનાની તપાસ કરવાની સીબીઆઈની હકુમતને મર્યાદિત કરવા અથવા રોકવા માટે સીબીઆઈને કોઈ નિર્દેશ જારી કરવાથી વંચિત હતી. સીવીસીની સ્થાપના આ અદાલતના વિનીત નારાયણ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદામાંથી વહેતી થઈ હતી. આ ચુકાદામાં જ આ અદાલત દ્વારા કેન્દ્ર સરકારને સીવીસીને વૈધાનિક દરજ્જો આપવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. પ્રકાશ પી. હિન્દુજા અને અન્યઙ ના કેસમાં આ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે પ્રકરણ બાર સીઆર.પીસી. માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈ દર્શાવે છે કે જે ગુનાની માહિતી આપવામાં આવી હોય તેની તપાસ સુરક્ષિત કરવા માટે વિગતવાર અને વિસ્તૃત જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે. તપાસ હાથ ધરવાની રીત અને પદ્ધતિ સંપૂર્ણપણે પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી પર છોડવામાં આવી છે. મેજિસ્ટ્રેટ પાસે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની કોઈ સત્તા નથી. કલમ ૧૬૯ અને ૧૭૦ દ્વારા પરિકલ્પિત કર્યા મુજબ, કેસને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ મોકલવાનું યોગ્ય ઠેરવવા માટે પૂરતા પુરાવા અથવા શંકાના વ્યાજબી આધાર છે કે નહીં તે અંગેનો અભિપ્રાય ઘડવો એ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીનો હોવો જોઈએ અને આ તબક્કે મેજિસ્ટ્રેટની બિલકુલ કોઈ ભૂમિકા નથી. તેવી જ રીતે, તપાસ પૂર્ણ થયા પછી કલમ ૧૭૩ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટને અહેવાલ આપતી વખતે, મેજિસ્ટ્રેટના કોઈપણ પ્રકારના હસ્તક્ષેપ કે નિર્દેશ વિના પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી દ્વારા જરૂરી વિગતો સુપરત કરવાની રહેશે અને આમાં ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનું જણાય છે કે કેમ અને જો એમ હોય તો, કોના દ્વારા, તે હકીકત અંગેનો અભિપ્રાય સામેલ હશે, જે સીઆર. પીસી.ની કલમ ૧૭૩ ની પેટા–કલમ (૨)(આઈ) ના ખંડ (ડી) દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવ્યું છે. આ જોગવાઈઓ પી.સી. એક્ટ, ૧૯૮૮ હેઠળના કેસોમાં પણ તેની કલમ ૨૨ દ્વારા લાગુ પડે છે. મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસ દ્વારા સુપરત કરાયેલા અંતિમ

અહેવાલને સ્વીકારવા માટે બંધાયેલા નથી અને જો તેઓ અનુભવે કે તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કરાયેલા પુરાવા અને સામગ્રી આરોપીના પ્રોસિક્યુશનને યોગ્ય ઠેરવે છે, તો તેઓ તે અહેવાલ સ્વીકારી શકશે નહીં અને ગુનાનું સંજ્ઞાન લઈ શકશે અને આરોપીને સમન્સ જારી કરી શકશે, જે તપાસમાં હસ્તક્ષેપ સમાન ગણાશે નહીં. સદર ચુકાદામાં, વિનીત નારાયણ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદા પર આધાર રાખીને વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે, એકવાર એક્ટની કલમ ૩ હેઠળ નોટિફિકેશનના આધારે ગુનાની તપાસ કરવાની હકુમત સીબીઆઈને એનાયત કરવામાં આવે છે, પછી તપાસની સત્તાઓ વૈધાનિક જોગવાઈઓ દ્વારા સંચાલિત થાય છે અને તેને દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ ની કલમ ૪(૧) હેઠળ જારી કરાયેલી કોઈપણ કારોબારી સૂચના દ્વારા મર્યાદિત કરી શકાતી નથી.

ઉપરોક્ત ચુકાદાઓનું વિશ્લેષણ દર્શાવે છે કે ગુનાની શોધ અને ગુનાની સજાના ક્ષેત્રમાં પ્રવૃત્તિઓનું સ્પષ્ટ અને સારી રીતે સીમાંકન કરાયેલું ક્ષેત્ર છે. ગુનાની તપાસ એ પોલીસ વિભાગ દ્વારા કારોબારી માટે અનામત રાખવામાં આવેલું ક્ષેત્ર છે, જેની દેખરેખ રાજ્ય સરકારમાં નિહિત છે. કારોબારી પર કાયદો અને વ્યવસ્થાની પરિસ્થિતિ પર તકેદારી રાખવાની ફરજ લાદવામાં આવી છે. તે ગુના અટકાવવા માટે બંધાયેલી છે. જો કોઈ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આક્ષેપ થાય, તો ગુનાની તપાસ કરવી અને ગુનેગારને પકડવો એ રાજ્યની ફરજ છે.

એકવાર તે પોલીસ વિભાગ દ્વારા તપાસ કરે છે અને ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનું શોધી કાઢે છે, ત્યારે ગુનો સાબિત કરવાના હેતુઓ માટે પુરાવા એકત્રિત કરવા એ તેની ફરજ છે. એકવાર તે પૂર્ણ થઈ જાય, પછી તપાસ અધિકારી અદાલતને સીઆર.પીસી.ની કલમ ૧૯૦ હેઠળ ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવાની વિનંતી કરતો અહેવાલ અદાલત સમક્ષ સુપરત કરે છે અને તેમની ફરજ સમાપ્ત થાય છે. તેથી, ગુનાની શોધ અને અદાલત દ્વારા તેના પછીના નિર્ણયના ક્ષેત્રમાં સારી રીતે વ્યાખ્યાયિત અને સારી રીતે સીમાંકન કરાયેલા કાર્યો છે. છેલ્લે, સીઆર.પીસી.ની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ "તપાસ" શબ્દમાં પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીના અભિપ્રાયનો સમાવેશ થાય છે કે કેસને સંબંધિત અદાલત સમક્ષ મોકલવાનું યોગ્ય ઠેરવવા માટે પૂરતા પુરાવા કે શંકાના વ્યાજબી આધાર છે કે નહીં. આ અભિપ્રાય કાનૂની પુરાવો નથી. કલમ ૧૭૩(૨) ના તબક્કે કાનૂની પુરાવાના અર્થઘટનનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી. ગમે તે સંજોગોમાં, તે કાર્ય અદાલતોનું છે.

પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની ભૂમિકા પરનો કેસ લો:

કે. વીરસ્વામી વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય૮ ના કેસમાં આ અદાલતે પેરા ૭૬ દ્વારા નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

"૭૬. ચાર્જશીટ એ સીઆર.પીસી.ની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ પોલીસ

અધિકારીના અંતિમ અહેવાલ સિવાય બીજું કંઈ નથી. કલમ ૧૭૩(૨) પ્રદાન કરે છે કે તપાસ પૂર્ણ થવા પર કોગ્નિઝેબલ ગુનાની તપાસ કરતા પોલીસ અધિકારી અહેવાલ સુપરત કરશે. અહેવાલ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત ફોર્મમાં હોવો જોઈએ અને તેમાં (એ) પક્ષકારોના નામ; (બી) માહિતીની પ્રકૃતિ; (સી) કેસના સંજોગોથી પરિચિત હોવાનું જણાતી વ્યક્તિઓના નામ; (ડી) કોઈ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનું જણાય છે કે કેમ અને, જો એમ હોય તો, કોના દ્વારા (ઈ) આરોપીની ધરપકડ કરવામાં આવી છે કે કેમ; (એફ) તેને તેના બોન્ડ પર મુક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે કેમ અને, જો એમ હોય તો, જામીન સાથે કે વિના; અને (જી) તેને કલમ ૧૭૦ હેઠળ કસ્ટડીમાં મોકલવામાં આવ્યો છે કે કેમ તે જણાવવું જોઈએ. આ અદાલત દ્વારા સત્ય નારાયણ મુસાદી અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, [૧૯૮૦] ૩ એસસીસી ૧૫૨ માં અવલોકન કર્યા મુજબ; જો તેમાં નિર્દિષ્ટ વિવિધ વિગતો અહેવાલમાં સામેલ કરવામાં આવે તો કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળના અહેવાલની વૈધાનિક આવશ્યકતાનું પાલન થશે. આ અહેવાલ મેજિસ્ટ્રેટને એક સૂચના છે કે કોગ્નિઝેબલ ગુનાની તપાસ પર તપાસ અધિકારી અદાલત માટે ગુનાની પૂછપરછ કરવા માટે પૂરતા પુરાવા મેળવવા સક્ષમ બન્યા છે અને જરૂરી માહિતી અદાલતને મોકલવામાં આવી રહી છે. હકીકતમાં, કલમ

૧૭૩(૨) હેઠળનો અહેવાલ તપાસ અધિકારીનો એવો અભિપ્રાય હોવાનો દાવો કરે છે કે જ્યાં સુધી તેમનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી તેઓ અદાલત દ્વારા આરોપીની ટ્રાયલ માટે પૂરતી સામગ્રી મેળવવા સક્ષમ બન્યા છે. જો કલમ ૧૭૫(૫) (અહીં કલમ ૧૭૩(૫) અભિપ્રેત છે) દ્વારા અપેક્ષિત મુજબના તમામ દસ્તાવેજો અને સાક્ષીઓના નિવેદનો તેની સાથે હોય તો અહેવાલ પૂર્ણ છે. તપાસ અધિકારીના અહેવાલમાં બીજું કંઈ વધુ જણાવવાની જરૂર નથી. એ પણ જરૂરી નથી કે ગુનાની તમામ વિગતો જણાવવી જ જોઈએ. સ્વીકાર્ય પુરાવા રજૂ કરીને પછીના તબક્કે એટલે કે કેસની ટ્રાયલ દરમિયાન આરોપી પર ગુનો સાબિત કરવા માટે ગુનાની વિગતો સાબિત કરવાની જરૂર હોય છે."

(ભારપૂર્વક ઉમેરેલ)

કપતાન સિંહ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. અને અન્ય૯ ના કેસમાં આ અદાલતે પેરા ૫ દ્વારા ઠરાવ્યું હતું કે નીચે મુજબ છે:

"૫. ઉપરોક્ત નિર્ણયોના સંગ્રહ પરથી એ ફલિત થાય છે કે નિર્દોષ છૂટકારો આપવાના આદેશ પર ચુકાદો આપતી વખતે હાઈકોર્ટની રિવિઝનલ સત્તાનો ઉપયોગ ત્યાં સુધી થવો જોઈએ નહીં જ્યાં સુધી

નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદા અથવા આદેશમાં કોઈ સ્પષ્ટ ગેરકાનૂનીતા ન હોય અથવા ન્યાયની ગંભીર નિષ્ફળતા ન થઈ હોય. કાયદાના ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતના સંદર્ભમાં વાંચતા અમને એ નિષ્કર્ષ પર આવવામાં કોઈ ખચકાટ નથી કે વર્તમાન કેસમાં ટ્રાયલ કોર્ટનો ચુકાદો સ્પષ્ટપણે ખોટો છે અને તેનાથી ન્યાયની ગંભીર નિષ્ફળતા થઈ છે. તેથી હાઈકોર્ટ નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને બાજુ પર રાખવામાં સંપૂર્ણપણે ન્યાયી હતી. ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદા પરથી અમને જાણવા મળે છે કે અપીલકર્તાઓને નિર્દોષ છોડવા માટે તેના પર મોટાભાગે પ્રભાવ પાડનાર આધારોમાંનો એક એ હતો કે સીઆઈડીના એક ઈન્સ્પેક્ટર જેમણે કેસની તપાસ હાથ ધરી હતી અને બચાવ પક્ષ દ્વારા જેમની તપાસ કરવામાં આવી હતી (ડીડબ્લ્યુ ૩) તેમણે જુબાની આપી હતી કે તેમની તપાસ દરમિયાન તેમણે શોધી કાઢ્યું હતું કે પ્રોસિક્યુશન દ્વારા ઘડવામાં આવેલી વાર્તા સાચી નહોતી અને તેનાથી વિપરીત આરોપીઓ (અપીલકર્તાઓ) નો બચાવ સાચો હતો કે ઘટનાની રાત્રે અજ્ઞાત ગુનેગારો દ્વારા બૈજનાથના ઘરમાં ખૂન સાથે લૂંટ થઈ હતી અને અપીલકર્તાઓને ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યા હતા. તે જાણીતું છે કે તપાસનું પરિણામ ક્યારેય કાનૂની પુરાવો બની શકતું નથી; અને આ અદાલતે વિજેન્દર વિ. સ્ટેટ ઓફ દિલ્હી, [૧૯૯૭] ૪ એસસીસી ૧૭૧ માં

આ મુદ્દા સાથે કામ કરતી વખતે નીચેની ટિપ્પણીઓ કરી હતી:

'ટ્રાયલ જજ દ્વારા તેમના તારણોનો આધાર બનાવવા માટે તપાસના પરિણામ પર રાખવામાં આવેલો આધાર ફરીથી સ્પષ્ટપણે ખોટો છે. જો આ સંબંધમાં ટ્રાયલ જજના અવલોકનને તેના તાર્કિક નિષ્કર્ષ સુધી લઈ જવામાં આવે તો તેનો અર્થ એ થશે કે ટ્રાયલ વિના આરોપી સામે ગુનાહિત હોવાનો તારણ નોંધી શકાય છે, જે માત્ર કલમ ૧૭૩ સીઆરપીસી હેઠળ સુપરત કરાયેલા પોલીસ અહેવાલ પર આધાર રાખે છે, જે તપાસનું પરિણામ છે. ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડના પ્રકરણ બાર હેઠળની તપાસનું પરિણામ એ એક નિષ્કર્ષ છે જે તપાસ અધિકારી તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કરાયેલી સામગ્રીના આધારે દોરે છે અને આવો નિષ્કર્ષ માત્ર સક્ષમ અદાલત માટે કલમ ૧૯૦(૧)(બી) સીઆરપીસી હેઠળ તેના પર સંજ્ઞાન લેવા અને ટ્રાયલ માટે કેસ સાથે આગળ વધવા માટેનો આધાર બની શકે છે, જ્યાં તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કરાયેલી સામગ્રીને કાનૂની પુરાવામાં રૂપાંતરિત કરવાની હોય છે. ટ્રાયલ કોર્ટે પછી તેનો નિષ્કર્ષ માત્ર ટ્રાયલ દરમિયાન રજૂ કરાયેલા પુરાવા પર જ આધારિત રાખવો જરૂરી છે; અને તે તપાસ અથવા તેના પરિણામ પર આધાર રાખી શકતી નથી. કારણ કે આ ફોજદારી કાયદાનો એક પ્રારંભિક સિદ્ધાંત છે, તેથી

અમારે આ મુદ્દા પર વધુ વિગતવાર ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી.'"

(ભારપૂર્વક ઉમેરેલ)

આર. સરલા વિ. ટી.એસ. વેલુ અને અન્ય૧૦ ના કેસમાં, હકીકતો નીચે મુજબ હતી. એક યુવાન નવવધૂએ તેના લગ્નના સાત મહિનાની અંદર આત્મહત્યા કરી લીધી હતી. કલમ ૧૭૪(૩) સીઆર.પીસી. હેઠળ પૂછપરછ હાથ ધરવામાં આવી હતી. મેજિસ્ટ્રેટે પૂછપરછ હાથ ધરી હતી અને અહેવાલ સુપરત કર્યો હતો જેમાં ઠરાવ્યું હતું કે માનસિક અશાંતિના કારણે તેણે આત્મહત્યા કરી હતી અને કોઈ જવાબદાર નહોતું. તેમણે વધુમાં અભિપ્રાય આપ્યો કે તેનું મૃત્યુ દહેજની માંગના કારણે થયું નહોતું. જો કે, પોલીસે તપાસ ચાલુ રાખી અને મૃતકના પતિ અને તેની માતા સામે આઈપીસીની કલમ ૩૦૪ બી અને ૪૯૮ એ હેઠળના ગુના માટે ચલાન સુપરત કર્યું. મૃતકના પિતા ચલાનથી સંતુષ્ટ નહોતા કારણ કે નણંદ અને સસરાને આરોપી તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યા નહોતા. તેથી, મૃતકના પિતાએ સીઆર.પીસી.ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો. હાઈકોર્ટના સિંગલ જજે નિર્દેશ આપ્યો કે કાગળો પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર સમક્ષ મૂકવામાં આવે. તેમને આ બાબતે અભિપ્રાય આપવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું અને, ત્યારપછી, અદાલતે નિર્દેશ આપ્યો કે સંબંધિત અદાલતમાં સુધારેલી ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવે. આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું:

"આ કેસમાં હાઈકોર્ટે અંતિમ અહેવાલ પાછો ખેંચવા અને પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરના અભિપ્રાયને સામેલ કરીને નવો અહેવાલ દાખલ કરવાનો નિર્દેશ આપીને ગેરકાનૂનીતા આચરી છે. આવો આદેશ કાનૂની ચકાસણી સામે ટકી શકે નહીં. આરોપીને ટ્રાયલ પર મૂકવા માટેનો કેસ છે કે નહીં, તે અંગેના અભિપ્રાયની રચના પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની જ હોવી જોઈએ અને અન્ય કોઈની નહીં. એવો કોઈ તબક્કો નથી જે દરમિયાન તપાસ અધિકારી કાનૂની રીતે પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર કે કોઈ સત્તાધિકારીનો અભિપ્રાય લેવા માટે બંધાયેલા હોય, સિવાય કે કોડની કલમ ૩૬ માં પરિકલ્પિત કર્યા મુજબના રેન્કના ઉચ્ચ પોલીસ અધિકારી. પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની નિમણૂક, સીઆરપીસીની કલમ ૨૪ માં દર્શાવ્યા મુજબ, અદાલતમાં કોઈપણ પ્રોસિક્યુશન, અપીલ અથવા અન્ય કાર્યવાહી ચલાવવા માટે કરવામાં આવે છે. તેમની પાસે અદાલતની સંમતિથી પ્રોસિક્યુશનમાંથી કોઈપણ કેસ પાછો ખેંચવાની સત્તા પણ છે. તેઓ અદાલતના અધિકારી છે. આમ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરે ન્યાયના વહીવટમાં એક અલગ ક્ષેત્ર સાથે કામ કરવાનું હોય છે અને તેઓ તપાસમાં સામેલ હોતા નથી. અદાલતમાં અહેવાલ દાખલ કરવા માટે તપાસ અધિકારી અને પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર વચ્ચેની કોઈ સંયુક્ત કામગીરીને ટેકો આપવા અથવા પ્રાયોજિત કરવા માટેની આ કોડની

યોજના નથી."

(ભારપૂર્વક ઉમેરેલ)

વર્તમાન કેસની હકીકતો પર ઉપરોક્ત કેસ લો ની પ્રસ્તુતતા:

શરૂઆતમાં, અમે જણાવી શકીએ કે આ અદાલતે ઉપરોક્ત ચુકાદાઓમાં વારંવાર ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે કે સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા મોનિટર કરાયેલા કેસોમાં આ અદાલત સીબીઆઈ દ્વારા તેની ફરજનું યોગ્ય અને પ્રમાણિકપણે પાલન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા સાથે સંબંધ ધરાવે છે અને આ અદાલત તપાસમાંના આરોપોની ગુણવત્તા સાથે સંબંધ ધરાવતી નથી, જે કાયદા દ્વારા સૂચવાયેલી સામાન્ય પ્રક્રિયા અનુસાર, સક્ષમ અદાલતમાં ચાર્જશીટ દાખલ કરવા પર ટ્રાયલ વખતે નક્કી કરવાના હોય છે. તેથી, જે પ્રશ્ન આપણે વર્તમાન કેસમાં નક્કી કરવાનો છે તે એ છે કે શું સીબીઆઈમાં અધિકારીઓની વહીવટી વંશાવળીએ, વર્તમાન કેસમાં, તેમની ફરજો યોગ્ય અને પ્રમાણિક રીતે બજાવી છે.

જેમ ઉપર જણાવ્યું તેમ, આરોપીને ટ્રાયલ પર મૂકવા માટેનો કેસ છે કે નહીં, તે અંગેના અભિપ્રાયની રચના પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીની જ હોવી જોઈએ અને અન્ય કોઈની નહીં. સીબીઆઈ મેન્યુઅલ હેઠળ, પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારી એસ.પી. છે. આ સંબંધમાં, અમે અહીં નીચે સીબીઆઈ

મેન્યુઅલ ટાંકીએ છીએ, જે જો કે આ અદાલત પર સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા મોનિટર કરાયેલા કેસોમાં બંધનકર્તા નથી, તેમ છતાં, સદર મેન્યુઅલ હાથ પરના વિવાદ પર પ્રકાશ પાડે છે. અમે સીબીઆઈ (ક્રાઈમ) મેન્યુઅલ–૨૦૦૫ ના ક્લોઝ ૬.૧ અને ૧૯.૧૫ અહીં નીચે ટાંકીએ છીએ:

"ડાયરેક્ટર, સીબીઆઈ–ડીસીબીઆઈને દર્શાવવાની બાબતો

૬.૧. સીબીઆઈના ડાયરેક્ટરને તમામ મહત્વની બાબતોથી માહિતગાર કરવા જોઈએ અને જ્યાં પણ સ્પેશિયલ ડાયરેક્ટર, એડિશનલ ડાયરેક્ટર, જોઇન્ટ ડાયરેક્ટર્સ, ડીઆઈજી, ડાયરેક્ટર ઓફ પ્રોસિક્યુશન, ડાયરેક્ટર, સીએફએસએલ અને અન્ય વરિષ્ઠ અધિકારીઓ દ્વારા આ જરૂરી માનવામાં આવે ત્યાં તેમની સલાહ અથવા સૂચનાઓ મેળવવી જોઈએ. ખાસ કરીને, નીચેની બાબતો તેમને સંદર્ભિત કરવી જોઈએ."

"૧૯.૧૫ એસ.પી.નો અહેવાલ એ ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ દસ્તાવેજ છે અને તે નિર્ધારિત ફોર્મેટમાં એસ.પી. દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે તૈયાર કરવો જોઈએ. સંબંધિત વિભાગો/સરકારી ઉપક્રમો તેમના કેસોની સીબીઆઈ તપાસનું મૂલ્યાંકન માત્ર એસ.પી.ના અહેવાલોના આધારે જ કરે છે. અહેવાલ વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ સાચો, સ્પષ્ટ અને અસ્પષ્ટ

હોવો જોઈએ. અહેવાલ પુનરાવર્તનો વિના સંક્ષિપ્ત હોવો જોઈએ અને તેમાં તમામ જરૂરી ડેટા હોવા જોઈએ. સીબીઆઈ અધિકારીઓ વચ્ચેના આંતરિક અભિપ્રાયના તફાવતોનો એસ.પી.ના અહેવાલમાં ઉલ્લેખ થવો જોઈએ નહીં, જેણે સીબીઆઈમાં સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા પસાર કરાયેલા અંતિમ આદેશને યોગ્ય ઠેરવવા માટે તમામ દલીલો રજૂ કરવી જોઈએ. અંતિમ ભલામણ ચોક્કસ હોવી જોઈએ. જો મંજૂરી જરૂરી હોય, તો કાયદાની સંબંધિત કલમ (પેટા-કલમ સહિત) જે હેઠળ મંજૂરી જરૂરી છે તેનો ટૂંકા આધારો સાથે ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ. કેટલાક કેસોમાં, ચાર્જશીટ દાખલ કરી શકાતી નથી અને અદાલતમાં માત્ર ચોક્કસ વૈધાનિક સત્તાવાળાઓ દ્વારા જ ફરિયાદો દાખલ કરી શકાય છે. આવા કેસોમાં, ફરિયાદ દાખલ કરવાનું સૂચવતી સંબંધિત કલમનો એસ.પી.ના અહેવાલમાં ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ. એસ.પી. દ્વારા એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે સીબીઆઈ દ્વારા કરાયેલા કામની કાર્યક્ષમતા અને ગુણવત્તા મુખ્યત્વે એસ.પી.ના અહેવાલના આધારે જ જોવામાં આવશે અને તેથી, તેને હકીકતલક્ષી રીતે સાચો, વ્યવસ્થિત, સચોટ અને તાર્કિક બનાવવા માટે કોઈ કસર છોડવી જોઈએ નહીં." (ભારપૂર્વક ઉમેરેલ)

વર્તમાન કેસમાં, તપાસ ટીમમાં આઈ.ઓ., એસ.પી., ડી.આઈ.જી., જોઈન્ટ

ડાયરેક્ટર અને એડિશનલ ડાયરેક્ટર સીબીઆઈનો સમાવેશ થતો હતો. વર્તમાન કેસમાં, કાયદા અધિકારીઓમાં ડી.એલ.એ. અને એ.એલ.એ. નો સમાવેશ થતો હતો. વર્તમાન કેસમાં, સમગ્ર તપાસ ટીમ તેમજ સદર કાયદા અધિકારીઓ તેમના મનમાં એકમત છે. તેઓએ પ્રોસિક્યુશનની ભલામણ કરી છે. તે માત્ર ડાયરેક્ટર ઓફ પ્રોસિક્યુશન અને સીનિયર પી.પી. છે જેમણે અભિપ્રાય આપ્યો છે કે ક્લોઝર રિપોર્ટ દાખલ કરવો જોઈએ. એ નોંધવું જોઈએ કે સીનિયર પી.પી. ને ક્લોઝર ૬.૧ માં સ્થાન મળતું નથી જે સીબીઆઈની વહીવટી વંશાવળીનો સંદર્ભ આપે છે. વધુમાં, ડાયરેક્ટર ઓફ પ્રોસિક્યુશન એકમાત્ર એવા અધિકારી છે જેમણે એસ.પી. સહિતની તપાસ ટીમના અભિપ્રાયથી અસંમતિ દર્શાવી હતી. એવું જણાય છે કે આ અભિપ્રાય પણ માત્ર કાનૂની પુરાવાઓના અર્થઘટન પર આધારિત છે. તદુપરાંત, તારીખ ૩૧.૧૨.૨૦૦૪ ના સ્ટેટસ રિપોર્ટ પરથી જોઈ શકાય છે તેમ, સીબીઆઈના ડાયરેક્ટરે પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય આપ્યો નથી. તેમણે માત્ર એટર્ની જનરલના અભિપ્રાય પર આધાર રાખ્યો છે. સીબીઆઈના ડાયરેક્ટર અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે અને પછી બાબત એટર્ની જનરલને સંદર્ભિત કરે તે સમજી શકાય તેમ છે. ઉપરોક્ત સંજોગોમાં, અમારો એવો અભિપ્રાય છે કે, સીબીઆઈના સંબંધિત અધિકારીઓ વચ્ચે તપાસની બાબતમાં અભિપ્રાયનો કોઈ તફાવત નહોતો અને તેથી, સીબીઆઈના ડાયરેક્ટર દ્વારા ભારતના એટર્ની જનરલને બાબત સંદર્ભિત કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નહોતો. આ અદાલત દ્વારા આર. સરલા૧૦ (ઉપરોક્ત)

ના કેસમાં જણાવ્યા મુજબ, આરોપીને ટ્રાયલ પર મૂકવો કે નહીં તે અંગેનો અભિપ્રાય ઘડવો એ પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી અધિકારીનો હોવો જોઈએ. વર્તમાન કેસમાં સીનિયર પી.પી. નો અભિપ્રાય કેમ લેવામાં આવ્યો તે સમજવામાં કોઈ નિષ્ફળ જાય છે. તેઓ વંશાવળીના સભ્ય નથી. એસ.પી. તેમનો અભિપ્રાય લેવા માટે કાનૂની રીતે બંધાયેલા નથી. સંજોગોમાં, જ્યારે સંબંધિત ટીમમાં અભિપ્રાયનો કોઈ તફાવત નહોતો, ત્યારે એટર્ની જનરલનો અભિપ્રાય માંગવાનો પ્રશ્ન જ ઉભો થતો નહોતો. છેલ્લે, સીબીઆઈ મેન્યુઅલના ક્લોઝ ૧૯.૧૫ હેઠળ પણ એ સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે એસ.પી.નો અહેવાલ એસ.પી. દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે તૈયાર કરવો જોઈએ અને સીબીઆઈ અધિકારીઓ વચ્ચેના આંતરિક અભિપ્રાયના તફાવતોને એસ.પી.ના અહેવાલમાં સ્થાન મળવું જોઈએ નહીં. જેમ ઉપર જણાવ્યું તેમ, સીબીઆઈએ સીઆર.પીસી. માં પ્રક્રિયા અનુસરવાની જરૂર હતી. પોલીસ દ્વારા તપાસનું પરિણામ કાનૂની પુરાવો નથી. સીઆર.પીસી.ની કલમ ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૦ અને ૧૭૩ ની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને, આ કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, અમે સીબીઆઈ દ્વારા એકત્રિત કરાયેલી સમગ્ર સામગ્રીને એસ.પી.ના અહેવાલ સાથે સીઆર.પીસી.ની કલમ ૧૭૩(૨) ના સંદર્ભમાં સંબંધિત અદાલત/સ્પેશિયલ જજ સમક્ષ મૂકવા નિર્દેશ આપીએ છીએ. એસ.પી.ના અહેવાલને સ્વીકારવાનો કે નકારવાનો નિર્ણય સંબંધિત અદાલત/સ્પેશિયલ જજનો રહેશે, જેઓ કાયદા અનુસાર બાબતનો નિર્ણય કરશે.

સમાપ્ત કરતા પહેલા બે મુદ્દાઓ પર સ્પષ્ટતા જરૂરી છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૨ હેઠળ, આ અદાલત તેની સમક્ષ પેન્ડિંગ કોઈપણ કારણ અથવા બાબતમાં સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા માટે કોઈપણ સત્તાધિકારીની સહાય અને મદદ લેવા માટે સક્ષમ છે. વર્તમાન કેસમાં, બાબતના એક તબક્કે, સીબીઆઈ દ્વારા તેના અધિકારીઓની ભલામણો સાથે આ અદાલત સમક્ષ વિશાળ રેકોર્ડ મૂકવામાં આવ્યા હતા. સામગ્રીની તપાસ અને વિશ્લેષણ કરવા માટે, આ અદાલતે મુખ્યત્વે સીવીસીને સામગ્રીનો અભ્યાસ કરવા, તારણોનું વિશ્લેષણ કરવા અને જે રીતે તપાસ હાથ ધરવામાં આવી છે તે અંગે તેની ભલામણો આપવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. સીવીસીએ આ અદાલત સમક્ષ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હોવાથી કે તેની સલાહ માત્ર એક અભિપ્રાયની પ્રકૃતિની છે જે આ કેસમાં બંધનકર્તા નિર્દેશ નથી, તેથી અમારે સીવીસી એક્ટ, ૨૦૦૩ ના વ્યાપની તપાસ કરવાની જરૂર નથી. બીજું, અમારા અગાઉના આદેશમાં, અમે સીબીઆઈને કાનૂની ચકાસણી પૂર્ણ કરવા માટે સમય આપ્યો હતો જ્યારે અમને કહેવામાં આવ્યું હતું કે સીબીઆઈની વહીવટી વંશાવળીમાં અભિપ્રાયનો તફાવત છે. જો કે, ઉપરોક્ત અધિકારીઓની ભલામણો જોયા પછી, અમારો એવો અભિપ્રાય છે, જેમ ઉપર જણાવ્યું તેમ, સંબંધિત અધિકારીઓના અભિપ્રાયમાં કોઈ તફાવત નહોતો અને તેથી, એટર્ની જનરલને સંદર્ભિત કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નહોતો. અમે તારીખ ૩૧.૧૨.૨૦૦૪ ના સ્ટેટસ રિપોર્ટને નકારી કાઢીએ છીએ

કારણ કે તે સીબીઆઈ દ્વારા ફરજ બજાવવાનો એક દેખાવ માત્ર છે. આમ, ન્યાયિક સમીક્ષા માટેનો કેસ બને છે.

અમે, તદનુસાર, સીબીઆઈને સીઆર.પીસી.ની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ અપેક્ષિત મુજબ એસ.પી.ના અહેવાલ સાથે તપાસ ટીમ દ્વારા એકત્રિત કરાયેલા પુરાવા/સામગ્રીને સંબંધિત અદાલત/સ્પેશિયલ જજ સમક્ષ મૂકવા નિર્દેશ આપીએ છીએ જેઓ કાયદા અનુસાર બાબતનો નિર્ણય કરશે. એ ઉમેરવું જરૂરી છે કે, આ કેસમાં, આપણે સીબીઆઈ દ્વારા ફરજનું યોગ્ય અને પ્રમાણિકપણે પાલન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા સાથે સંબંધ ધરાવતા હતા અને અમારા ઉપરોક્ત અવલોકનો અને કારણ કેસના માત્ર તે પાસા પૂરતા મર્યાદિત છે અને તેને તપાસ હેઠળના આરોપની ગુણવત્તા પર અમારા અભિપ્રાય તરીકે સમજવા જોઈએ નહીં. અમે એસ.પી.ની ભલામણો પર કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવા ઈચ્છતા નથી. એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે ભારતના એટર્ની જનરલ, સીવીસીના અભિપ્રાયો/ભલામણો સહિતની અન્ય કોઈપણ ભલામણો સંબંધિત અદાલત/સ્પેશિયલ જજને મોકલવામાં આવશે નહીં.

એક પછી એક બાબતોમાં, આપણે જોઈએ છીએ કે સરકારી સત્તાવાળાઓની અસરકારકતા અને નૈતિકતા તેમની વૈધાનિક ફરજો બજાવવામાં નિષ્ફળ રહેવા બદલ જાહેર હિતની અરજી (પીઆઈએલ) દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ ઉત્તરોત્તર

પડકાર હેઠળ આવી રહી છે. જો આ ચાલુ રહેશે, તો એવો દિવસ આવી શકે છે જ્યારે કાયદાનું શાસન ઘટીને "રેતીની દોરી" સમાન બની જશે.

ઉપરોક્ત વચગાળાની અરજીઓનો તદનુસાર નિકાલ કરવામાં આવે છે.

એસ.બી. સિન્હા, જસ્ટિસ. આ અદાલતે સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઈન્વેસ્ટિગેશન (સીબીઆઈ) ને તપાસ સોંપી હતી જેની રચના દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ (ટૂંકમાં "એક્ટ") હેઠળ કરવામાં આવી હતી. તે કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં ચોક્કસ ગુનાઓની તપાસ માટે દિલ્હીમાં વિશેષ પોલીસ દળની રચના કરવા, સદર દળની દેખરેખ અને વહીવટ માટે અને સદર ગુનાઓની તપાસના સંબંધમાં સદર દળના સભ્યોની સત્તાઓ અને હકુમત અન્ય વિસ્તારોમાં લંબાવવા માટે જોગવાઈ કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો.

સદર એક્ટ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં ચોક્કસ ગુનાઓની તપાસ માટે દિલ્હીમાં વિશેષ પોલીસ દળની રચના કરવા, સદર દળની દેખરેખ અને વહીવટ માટે અને સદર ગુનાઓની તપાસના સંબંધમાં સદર દળના સભ્યોની સત્તાઓ અને હકુમત અન્ય વિસ્તારોમાં લંબાવવા માટે જોગવાઈ કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો. કલમ ૨ કેન્દ્ર સરકારને વિશેષ દળની રચના કરવાની સત્તા આપે છે.

નિર્વિવાદપણે, પ્રથમ પ્રતિવાદીની રચના તેના સંદર્ભમાં કરવામાં આવી છે. કલમ ૨ ની પેટા કલમ (૨) પ્રદાન કરે છે કે કેન્દ્ર સરકાર આ સંબંધમાં જે આદેશો કરે તેને આધીન રહીને, સદર પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટના સભ્યો પાસે સમગ્ર કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં આવા ગુનાઓની તપાસ અને આવા ગુનાઓમાં સામેલ વ્યક્તિઓની ધરપકડના સંબંધમાં, તે તમામ સત્તાઓ, ફરજો, વિશેષાધિકારો અને જવાબદારીઓ હશે જે તે કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના પોલીસ અધિકારીઓ પાસે ત્યાં આચરવામાં આવેલા ગુનાઓની તપાસના સંબંધમાં હોય છે. સદર એક્ટ જાહેર સેવકો સામે કરવામાં આવેલા ભ્રષ્ટાચારના આરોપોના સંબંધમાં નિર્વિવાદપણે લાગુ પડે છે.

કેન્દ્ર સરકારએ એક મેન્યુઅલ બનાવ્યું છે. તે અધિકારીઓની વંશાવળી પ્રદાન કરે છે જેઓ, ગુનાની ગંભીરતા કે અન્ય બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, તપાસની દેખરેખ રાખશે. તે તપાસ અધિકારી અને તપાસની દેખરેખ રાખતા અધિકારીઓની નિમણૂક માટે જોગવાઈ કરે છે. સીબીઆઈ મેન્યુઅલ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજરની વૈધાનિક જોગવાઈઓ પર આધારિત છે. તે સદર સંસ્થાની કામગીરી માટે આવશ્યક માર્ગદર્શિકા પ્રદાન કરે છે.

વિનીત નારાયણ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, [૧૯૯૮] ૧ એસસીસી ૨૨૬ માં, આ અદાલતે નિર્દેશ આપ્યો હતો કે

સીબીઆઈએ સદર મેન્યુઅ ⅃८の જોગવાઈઓનું સખતપણે પાલન કરવું જોઈએ.

કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર હેઠળ પણ, દેખરેખ રાખતા અધિકારીઓની આવી વંશાવળી પરિકલ્પિત છે. [જુઓ સ્ટેટ ઓફ બિહાર વિ. જે.એ.સી. સલદાન્હા, [૧૯૮૦] ૧ એસસીસી ૫૫૪].

આ અદાલતે વિનીત નારાયણ (ઉપરોક્ત) માં એક્ટની જોગવાઈઓના અર્થઘટન પર એવો અભિપ્રાય આપતા કે ગુનાની તપાસ કરવાની સીબીઆઈની હકુમત એક્ટની કલમ ૩ હેઠળના નોટિફિકેશનના સંદર્ભમાં નક્કી કરવાની રહે છે અને કોઈ અલગ આદેશ દ્વારા નહીં, જે તે પ્રકૃતિ ધરાવતો ન હોય, સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું કે સદર વલણ જે.એ.સી. સલદાન્હા (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણય સાથે વિરોધાભાસમાં નહોતું.

સીબીઆઈ મેન્યુઅલ, આમ, કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજરની જોગવાઈઓને આધીન છે. વિરોધાભાસના કિસ્સામાં, જો કે કોઈ દર્શાવવામાં આવ્યું નથી, દેખીતી રીતે, કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર પ્રવર્તશે. સામાન્ય કાયદા હેઠળ પણ, કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજરની કલમ ૧૫૪ હેઠળ પરિકલ્પિત કર્યા મુજબ ફર્સ્ટ ઇન્ફોર્મેશન રિપોર્ટ મળવા પર ગુનાની તપાસ કરવાની તપાસ અધિકારીની

વૈધાનિક ફરજ છે. તેની કલમ ૧૫૭ તપાસ માટેની પ્રક્રિયા પ્રદાન કરે છે, જેના માટે તપાસ અધિકારી પર લાદવામાં આવેલી એકમાત્ર ફરજ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજરની કલમ ૧૭૨ ના સંદર્ભમાં તેની કેસ ડાયરી જાળવવાની છે. [જુઓ સ્ટેટ ઓફ બિહાર અને અન્ય વિ. પી.પી. શર્મા, આઈએએસ અને અન્ય, [૧૯૯૨] સપ્લિ. ૧ એસસીસી ૨૨૨]

તે કોઈપણ શંકા કે વિવાદથી પર છે કે ગુનાની તપાસ એ વિશિષ્ટ રીતે પોલીસ માટે અનામત રાખવામાં આવેલ ક્ષેત્ર છે. તે ઉચ્ચ રેન્કના અધિકારી(ઓ)ની દેખરેખને આધીન હોઈ શકે છે પરંતુ આ સંદર્ભમાં નિયંત્રણ રાખવાની અદાલતની હકુમત કોઈપણ વિવાદથી પર છે.

શિવનંદન પાસવાન વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર અને અન્ય, [૧૯ core ૭] ૧ એસસીસી ૨૮૮ માં, આ અદાલતે અભિપ્રાય આપ્યો:

"....વાસ્તવમાં, આપણી બંધારણીય યોજનામાં, આવી સંપૂર્ણ અને અનિયંત્રિત વિવેકબુદ્ધિ આપવી એ બંધારણના સમાનતાના ખંડનું ઉલ્લંઘન સમાન હશે. તેથી મેજિસ્ટ્રેટને પોલીસની વિવેકબુદ્ધિને માળખાગત અને નિયંત્રિત કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. જો મેજિસ્ટ્રેટને પોલીસ દ્વારા

પ્રારંભિક તપાસ પર અથવા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરાયેલી વધુ તપાસ પર કરાયેલા અહેવાલ પરથી એવું જણાય કે પ્રથમ દૃષ્ટિએ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનું જણાય છે, તો મેજિસ્ટ્રેટ પોલીસના વિપરીત અભિપ્રાય છતાં ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવા માટે સક્ષમ છે અને સમાન રીતે જો મેજિસ્ટ્રેટ એવો અભિપ્રાય ઘડે કે અહેવાલમાં દર્શાવેલી હકીકતો પર પ્રથમ દૃષ્ટિએ કોઈ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનું જણાતું નથી જો કે પોલીસ વિપરીત નિષ્કર્ષ પર આવી હોઈ શકે છે, તો મેજિસ્ટ્રેટ ગુનાનું સંજ્ઞાન લેવાનો ઇનકાર કરી શકે છે. પ્રોસિક્યુટ કરવાની પોલીસની વિવેકબુદ્ધિ આ રીતે મર્યાદિત અને નિયંત્રિત છે અને, અપીલ અથવા રિવિઝનને આધીન છે, અને મેજિસ્ટ્રેટને આ પ્રશ્ન પર અંતિમ લવાદ બનાવવામાં આવ્યા છે."

ફરીથી એસ.એન. શર્મા વિ. બિપિન કુમાર તિવારી અને અન્ય, [૧૯૭૦] ૧ એસસીસી ૬૫૩ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું:

"... આ અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે કલમ ૧૫૯ મુખ્યત્વે મેજિસ્ટ્રેટને એવા કેસોમાં તપાસનો નિર્દેશ આપવાની સત્તા આપવા માટે છે જ્યાં પોલીસ કલમ ૧૫૭(૧) ના પ્રોવાઇઝો (પરંતુક) હેઠળ કેસની તપાસ ન કરવાનો નિર્ણય લે છે, અને તે કેસોમાં છે કે, જો તેઓ યોગ્ય માને તો, તેઓ બીજો વિકલ્પ પસંદ કરી શકે છે. જો 'જો તેઓ યોગ્ય માને' અભિવ્યક્તિનો

ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો ન હોત, તો એવી દલીલ કરી શકાઈ હોત કે આ કલમ વ્યાપક શબ્દોમાં મેજિસ્ટ્રેટને તપાસનો નિર્દેશ આપવા અથવા પોતે આગળ વધવા અથવા તેમની નીચેના કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટને કેસના સંજોગોની જરૂરિયાત મુજબ પ્રાથમિક પૂછપરછ કરવા માટે નિયુક્ત કરવાના બે માર્ગોમાંથી કોઈપણ એક અપનાવવાની સત્તા આપવા માટે બનાવાઈ હતી....."

વધુમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

> ".....અમારા અભિપ્રાય મુજબ, કલમ ૧૫૯ ખરેખર મેજિસ્ટ્રેટને એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે મર્યાદિત સત્તા આપવા માટે બનાવાઈ હતી કે પોલીસ તમામ કોગ્નિઝેબલ ગુનાઓની તપાસ કરે અને ગુનાની તપાસ સાથે આગળ ન વધવાના ચોક્કસ મર્યાદિત કેસો માટે આપવામાં આવેલા અધિકારનો દુરુપયોગ કરીને તેમ કરવાનો ઇનકાર ન કરે."

આ પ્રશ્ન હેમંત ધસમાના વિ. સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઈન્વેસ્ટિગેશન અને અન્ય, [૨૦૦૧] ૭ એસસીસી ૫૩૬ માં પણ વિચારણા માટે આવ્યો હતો જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તપાસના નિષ્કર્ષ પર, સીબીઆઈ દ્વારા

સીઆર.પીસી.ની કલમ ૧૭૩(૨) હેઠળ સ્પેશિયલ જજ સમક્ષ અહેવાલ દાખલ કરવો પડે છે જેઓ મેજિસ્ટ્રેટનું સ્થાન લે છે જ્યારે ગુનો પ્રિવેન્શન ઓફ કરપ્શન એક્ટ હેઠળ આવતો હોય.

ઉપરોક્ત નિર્ણયોને ધ્યાનમાં લેતા, માત્ર મેજિસ્ટ્રેટનો જ આ બાબતમાં અંતિમ નિર્ણય છે.

ઉપરોક્તને આધીન રહીને, હું આદરપૂર્વક વિદ્વાન ભાઈ કાપડિયા, જસ્ટિસ દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા અભિપ્રાય સાથે સંમત થાઉં છું.

વી.એસ.એસ.

અરજીઓનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular

language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.